

7 camins

Au començar deu projècte : Aline Badie, Magui Barthalou, Karine Bordenave, Myriam Monthélie, Hélène Romieu, Chantal Tuheil e Isabelle Vergnes

Coordinacion deu projècte : Aline Badie, Chantal Tuheil, Isabelle Vergnes

Recèrca e realizacion de las fichas mitologicas (personatges) : Pierre Salles

Arrevirada en francés de las fichas mitologicas : Paulette et Pierre Vergnes

Illustratora : Isabelle Morlaàs-Lurbe

Concepcion e mesa en pagina : CAP'ÒC

Ua coedicion :

CRDP d'Aquitaine - CAP'ÒC / Federacion Regionau d'Aquitània de las escòlas Calandreta

Abansdísar

Los enshenhants deu cicle 2 de las escòlas Calandreta que s'amassan regularament dens lo quadre de la formacion de contunh.

En 2007/2008, lo prètzhèit qu'èra de desvolopar l'expression escriuta dens las classas.

Lo projècte que s'aquarrí dab la creacion d'un apèr qui serviré en medish temps a l'espandiment de la coneishença, de l'imaginari e qui permeteré de har produccions escriutas.

L'equipa que demandè a Pèir de Salas de tribalhar suus elements fondators de la cultura regionau e suu panteon pirenenc.

L'idea deu jòc de cartas que s'impausè per'mor que permetèva mantuas entradas: un simple jòc de sèt familhas, ua reapropriacion de l'environament istoric, culturau, l'utilizacion de personatges entà estimular l'escritura...

Isabelle Morlaàs-Lurbe que juntè l'equipa entà har las ilustracions de mau har deus èstes imaginaris aquestes.

*La Federacion de las Calandretas qu'arremercia lo CIRDOC e l'In'Òc Aquitània
peu prèst deus obratges d'on son tirats los contes qui son suu CD.*

© CRDP d'Aquitaine, 2012
75 cours Alsace Lorraine
33075 Bordeaux cedex
<http://crdp.ac-bordeaux.fr/capoc>
ISBN: 978-2-86617-628-0

© Federacion Regionau d'Aquitània
de las escòlas Calandretas
165, rue Georges Clémenceau
33380 BIGANOS
E-mail: fede-aquitania@wanadoo.fr

*Deposit legau : junh de 2013
N° d'imprimador: 556*

Director deu CRDP d'Aquitània: Daniel Vosgien

FAMILHAS e PERSONATGES

Règlas deu jòc	4	Joan de l'ors	47
Família : Bèstias	5	L'Òmi negre	49
Lo boc negre	5	Los Prosons	51
Lo chivau roi	7	Família: Hadas	53
L'Ors	9	Las hadas deu Bergons	53
Lo reipetit	11	La hada deu haure	55
Lo sapo	13	La hada deu tuc	57
Las vacas	15	Margalida	59
Família : Espaurugals	17	Medisha (La hada de)	61
Lo Babau	17	Pè d'auca	63
La Camacruda	19	Família: Mostres	65
Jan Croquet	21	Lo Basilic	65
Ramponòt	23	La Bèstia de sèt caps	67
Lo Totolha	25	Cohet	69
Lo Zom-Zom Pitòish	27	Lo Hatic	71
Família : Èstes estranhs	29	Lo Serpent	73
Arsencam	29	Lo Rei deu òmis cornuts	75
Lo Holet	31	Família: Òmis e Hemnas	77
Horton	33	Lo haure Misèria	77
Lo Mandragòt	35	Mulat-Barba	79
Lo Tac	37	L'Òmi de la lua	81
Lo Trufandec	39	L'Òmi verd	83
Família: Gigants	41	Pirèna	85
Lo Becut	41	Lo Rei Artús	87
Gargantum	43	Bibliografia	89
Lo Gigant deu Pic d'Ania	45	Contiengut deu CD de dadas	92

RÈGLAS DE JÒC DE CARTAS

De 2 a 6 cartaires

Lo but deu jòc aqeste qu'ei d'amassar lo nombre mei gran possible de familhas. Lo ganhant qu'ei lo cartaire qui a pausat davant eth lo mei de familhas sancrâs. Lo jòc de cartas que's hè com vira la montra.

Un cartaire, designat per l'arronç, que mescla las cartas e que'n balha 6 a cada cartaire, ua per ua, en començant a man esquèrra. Lo demorant de las cartas que constitueishen la pesca.

Lo cartaire, plaçat a man esquèrra deu balhador, que parla purmèr e demanda au cartaire d'ua faïçon precisa la carta que'u hè hèrita e qui volèr aver. Entad aquò, que ditz : « Dens la familha... que demandi... ». Se l'aute cartaire a la carta, que l'ac deu balhar.

La demanda que's hè carta per carta autant de còps que la carta demandada ei hens la man deu cartaire sollicitat. Ne's pòt pas sollicitar qu'un cartaire a cada torn de jòc e demandar ua carta de familha de la quau e n'avem ua dejà. Se lo cartaire n'obtien pas la carta demandada, que pren ua carta hens la pesca. Se la carta pescada ei la carta demandada, lo cartaire que pòt tornar har. Senon, qu'ei au torn deu cartaire a man esquèrra deu demandaire de har. Autanlèu amassada ua familha, lo cartaire que la pausa davant eth e qu'ei au torn d'un aute cartaire.

Entà facilitar lo classement de las cartas hens la man, cada familha que pòrta, en l'angle d'esquèrra au som de cada carta, ua planta qui simboliza lo signe distinctiu de cadua de las 7 familhas :

**BÊSTIAS ; ESPAURUGALHS ; ÊSTES ESTRANHS ;
GIGANTS ; HADAS ; MOSTRES ; ÔMIS E HEMNAS.**

Las 6 cartas d'ua medisha familha que van duas per duas :

		
lo sorelh la lua	l'aiga lo huc	lo sac lo barròt

Lo simbèu qu'ei plaçat en l'angle d'esquèrra au baish de la carta.

Tots aqueths elements que permeten aus mainatges que non saben pas enquèrra léger de har a las cartas dab los amics o los grans hairs e sòrs.

Le but du jeu est de regrouper le plus grand nombre de familles possible. Le gagnant est celui des joueurs qui a posé devant lui le plus de familles complètes. Le jeu se joue dans le sens des aiguilles d'une montre.

Un joueur, désigné par le sort, bat les cartes et en donne 6 à chaque joueur, une à une, en commençant par la gauche. Le reste des cartes constitue la pioche.

Le joueur, placé à la gauche du donneur, parle le premier et demande à n'importe quel joueur et de façon précise la carte qui lui manque et qu'il souhaite obtenir. Pour cela il dit : « Dans la famille... je demande... ». Si cet autre joueur possède la carte il doit la lui donner. La demande se fait carte par carte autant de fois que la carte demandée est bien dans la main du joueur sollicité.

On ne peut solliciter qu'un seul joueur par tour de jeu et on ne peut demander une carte d'une famille que si on en possède déjà une.

Si le joueur n'obtient pas la carte demandée, il prend une carte dans la pioche. Si la carte piochée est la carte demandée, le joueur peut rejouer. Sinon, c'est au tour du joueur à gauche du demandeur de jouer.

Dès qu'un joueur réunit une famille, il la pose devant lui et c'est au tour d'un autre joueur.

Pour faciliter le classement des cartes dans la main, chaque famille porte, dans l'angle en haut à gauche de chaque carte, une plante symbolisant chacune des 7 familles :

**BÊTES ; CROQUEMITAINES ; ÊTRES ÉTRANGES ;
GÉANTS ; FÉES ; MONSTRES ; HOMMES ET FEMMES.**

Les 6 cartes d'une même famille vont deux par deux :

		
le soleil la lune	l'eau le feu	le sac le bâton

Le symbole est situé dans l'angle en bas à gauche de la carte.

Tous ces éléments permettent aux enfants qui ne savent pas encore lire de jouer avec leurs amis ou leurs grands frères et sœurs.

Família : Bèstias

Nom : Lo boc negre

Origina:

Qu'ei present en tot lo parçan occitan, despuish Provença dinc a Gasconha. Au dia de uei, un « Gigant » deu Carnaval Bearnés que representa lo boc negre.

Descripcion :

Qu'ei un boc tot negre, e de hèra grana pagèra, a còps immense. Que sembla que posca préner mantuas fòrmas animaús diferentas (marro, gat, macho, etc.). A còps que l'apèran sonque « lo Gran Negre ».

Istòria :

En país pirenenc, qu'ei sovent ligat aus lacs de montanha o aus gorgs pregonds deus gaves. Que hè domaus au bestiar en cobrir las aulhas quan l'aulhèr n'espia pas, de tau sòrta que los anhèths e vaden negres. Apuish, qu'a lo poder de har vièner tots los anhèths de color negra tau hons deu son lac, çò qui hè de granas pèrtas peus aulhèrs. En d'autes endrets que disen que sorteish d'un pègar, qu'ei lo mèste deus hatilhs de las broishas, e qu'esclareish las amassadas diabolicas per'mor los sons còrns que hèn lutz.

Intertextualitat :

- * Representacion crestiana deu Diable.
- * *La Bèstio dóu Vacarés*, J. D'Arbaud, Grasset, 1926. (« ...aqueu bocàs que bat la sornura e qu'a son onor, dison, se celebran d'òrrei messas dins lo sabat. »).
- * Los satirs de la mitologia grèca.

Família: Bèstias

Nom: Lo chivau roi

Origina:

Conte recuelhut especiaument en lo parçan de Labrit per Leopòld Dardy. L'istòria era medisha qu'ei situada sus la lana de Pinhaderas.

Descripcion:

Un chivau drin particular: qu'ei roi de color, n'a pas nada coda, qu'ei sauvatge, e qu'a proprietats magicas.

Istòria:

Sus la lana de Pinhaderas, donc, un chivau roi que s'i vedè sovent, herotge, e arrens ne'u podèn masedar. Un dia, totun, lo monde que s'organizèn, que l'acacèn, e fin finala que'u gahèn. L'un que'u pugè dessús, mes lo chivau qu'èra gran e que i avè plaça: un aute que pugè tanben, puish un aute, puish un aute enquèra. Cada còp qu'un òmi navèth e pujava, lo chivau que disèva: « Estira, curtaut! que n'i cab un aute! » e la soa rea que semblava de s'alongar. Quan i estón nau de pujats dessús, lo chivau roi que partí com un eslabrec: ueit deus « cavalèrs » qu'estón arronçats a tèrra, l'aute, lo purmèr pujat, que s'arrapè a la crinièra. Lo chivau que s'anè ahonir en lo « periment » de Leotra, e arrens n'an pas jamei tornat véder ni la bèstia ni l'òmi.

Intertextualitat:

* Uns contes similars que hican en scèna lo « Tac ». Aquiu tanben, lo chivau que s'alonga a fin e mesura que los gojats e pujan dessús. Mes lo chivau qu'ei blanc, e que gèta los òms a l'aiga abans de's tornar cambiar en « Tac ».

* La color roja qu'ei presenta hens d'aites contes gascons: « lo hasan roi » (Lanas), vestissis de Cohet, ... Aquíu tanben, qu'ei cargada d'ua valor negativa e dramatizada.

* Legenda *Les quatre fils Aymon*.

* Pegàs, lo chivau alat.

Família : Bèstias

Nom : L'Ors

Origina :

L'ors qu'ei present en tant que mite en tots los Pirenèus, mes sustot, en la partida gascona de las montanhas, deu Coseran dinc au Bearn.

Descripcion :

Qu'ei l'animau plan coneishut qui a tostemps frequentat las montanhas. Qu'ei percebut en Gasconha com un tròc de cosin aluenhat de l'òmi, lhèu un òmi ancianament castigat per ua divinitat e cambiat en bèstia. Suu plan de la mitologia, qu'ei lo simbèu de la bestialitat qui tot òmi e senteish au pregond d'eth-medish. Per autant, n'ei pas un simbèu mauhasent : que representa la virilitat e la vita.

Istòria :

Mantuns contes diferents que'u hican en scèna. En l'un, un òmi e ua hemna que s'èran estujats per la montanha un dia quan lo Bon Diu e s'i passajava. Quan aqueste e passè au ras d'eths, que's hiquèu a cridar. Lo creator, esvarjat, puish hòrt esmalit, que'us cambiè lavetz en ors.

Lo medish conte qu'existeish dab non pas un òmi e ua hemna, mes un haure, qui, en tribalhant, esbarriscla, shens ac voler, buas sus lo Senhor. Lo castig qu'ei lo medish.

En Bigòrra, que pensavan que los ors espiavan los òmis despuish l'entrada de la lor tuta. En Varètge, ua legenda que ditz que d'autes còps, cinc ors qu'èran los mèstes deu país.

Lo conte de l'ors mei conegut qu'ei lo en lo quau e's pren ua hemna, Roseta, com hemia ; de las lors amors que va vàder Joan de l'ors.

Lo conte aqueste qu'ei tostemps viu a través los carnavales montanhòus o modèrnes.

Intertextualitat :

- * Lo tèma de l'Ors qu'ei hèra present en la cultura gascona. Mantuas expressions de la lenga que i hèn referéncia. Qu'a rebut lo chafre « lo pèdescauç » mei que mei per estar sentit com tanhent deus òmis.

- * Tradicion deus orsatèrs (o orsalhèrs) : lo herumi masadat. Los combats organizats enter ors e cans de carnisèrs (a Lordas au debut deu sègle XX^{au}, suu Camp comun).

- * Tradicion pastoral : lo can « pató » (pastor), los « hèrs » (colar de hèr dab puntas longas qui emparava de las nhacaduras de l'ors au còth) ;

- * Actualitat : lo F.I.E.P, las alargadas d'ors eslovèns, etc.

- * Poèma de Mascaraux : « L'ors », in *Capvath noste*, Marimpouey Yoen, Pau, 1924.

- * Carnaval bearnés : serada de la « çaça a l'ors. »

- * *Le premier Dieu*, Christian Bernadac, Neuilly, éditions Michel Lafont, mars 2000.

Família : Bèstias

Nom : Lo reipetit

Origina :

Tota la zòna occitana, e mei que mei la Gasconha.

Descripcion :

Lo reipetit de la mitologia gascona qu'ei l'ausèth aperat atau en la vita vitanta, e qui a rebut aqueth nom per'mor de las colors (roi e jaune) qu'i hèn com ua corona suu cap. Lo reipetit qu'ei considerat com lo mei petit de tots los ausèths de nòste. Qu'ei sovent con'honut dab la maria-shorra, e los dus genres d'ausèths, lo mei sovent, no'n hèn pas qu'un en la cultura populara tradicionau.

Istòria :

Un dia qui l'agla grana e's vantava d'estar la mei hòrta de totas las ausèras deu cèu, lo reipetit que la desfida en la dísar qu'ei capabla de volar mei haut qu'era. L'agla, mespresanta, que feneish per acceptar lo concors « deu mei haut qui vole », mes quan s'envola, lo reipetit que s'ei pausat suu son cap, shens de's har véder. L'ausèròt, de tant leugèr qui ei, lo son pes no's tròba pas, e l'agla non s'aperceut pas d'arren. A cada còp qui l'agla e pensa d'aver volat pro haut entad aver ganhat, qu'enten la votz deu petit en dessus d'era, e fin finala, que reconeish la soa des'hèita. Qu'ei estada vençuda per lo mei petit de tots los ausèths deu cèu. Despuish lavetz, qu'apèran aqueste « lo reipetit ».

Intertextualitat :

- * Lo reipetit qu'ei aperat de faïçon equivalenta en francés lo *roitelet*.
- * Los etnològues e mei que mei Fabre, qu'an estudiat ua costuma enquèra viva non i a pas hèra en los vilatges occitans : los adolescents (mascles) de la comuna, tot an, que s'amassavan tà ensajar de gahar (tot viu, ce disen) un reipetit. Lo qui s'i escadè en purmèr qu'èra sacrat eth medish « rei petit » deu vilatge, e que « regnava » simbolicament pendent un an. Los especialistas que disen que l'ausèth, aquíu, qu'ei lo simbèu deu sèxe hemnenc, e qu'aquera caça que seré de hèit un rituai de passatge a l'atge adulte. De notar un element qui va en los sens aqueth : lo nom de « shoneta » (aute nom de la maria-shorra) que designava classicament lo sèxe de las gojatas.
- * Dàvid e Goliat.

Família : Bèstias

Nom : Lo sapo

Origina :

Que n'i a mantuas. Lo harri (o sapo, o crepaut...) qu'ei hèra ligat a las credenças pre-crestianas en Gasconha, e qu'ei percebut com un auxiliar deus broishs. Aquestes, ce disen, qu'an lo negre de l'uelh en fòrma de pata de sapo.

Descripcion :

Qu'ei l'animau costumèr, shens element d'imaginacion en mei. La soa pèth pustulosa n'ei pas tant presa en compte com lo son comportament impavide, e l'impression de calma qui da. N'ei pas connotat negativament que sonque après la cristianizacion, ce sembla.

Istòria :

En Gasconha, lo sapo qu'ei present en un conte hèra ancian en lo quau, a l'origina, non s'i vedè pas. Per contra, qu'avè ua coda. Que s'i escadó a convèncer lo bohon, qui lavetz avè uelhs, mes briga de coda, d'acceptar un mercat. Qu'escambiè la coda soa contra los uelhs deu bohon. Lo conte aqueste b'amuisha que lo harri ei percebut com un animau avisat e non pas maishant o mauhasenc.

En uns contes mei tardius, lo sapo que torna trobar lo ròtle costumèr coneishut en los contes francés. En ua version gascona de Brasoqueta, aquesta qu'ainada en un temps qui lo prince ei absent, e la mairastra que va negar lo nené en lo remplaçar per un sapo.

Intertextualitat:

* En l'istòria locau, las hemnas d'Areta, en Varetons, que hasón l'objècte de persecucions de las parts d'un curat nomat Descout per'mor que solèn d'aver un crepaut miei-amechat pròcha de casa.

* Comptina mimologica deu cant deu tutant (crepaut shiulaire): « Clic-clòc, Jan as un esclòp? Nani! Jo tanpòc. Clic-clòc! »

* Expression: « Har lo cambi deu bohon » (har un maishant ahar).

* Lo « crepaut de mar » ei lo nom deu peish aperat en francés *baudroie*.

* Un arrepoèr bearnés que ditz « crepaut, mes viver! »: que significa que tota causida auta, quan seré lo hèit de vàder crepaut, qu'ei mei bona que non pas de's morir.

Familha : Bèstias

Nom : Las vacas

Origina :

Los monts Pirenèus, mes pas sonque: uas tradicions taus com los jòcs de las « vaquetas » en las Lanas qu'amuishan que lo mite de las vacas e pertocava, a l'origina la « Vasconha » sancèra.

Descripcion :

L'imaginacion umana n'a pas hornit qué que sia a la vaca ; simplement, en principi, las vacas que son duas (cf. l'escut deu Bearn o la legenda raportada ací devath), a còps de colors diferenciadas (l'ua clara, l'auta escura).

Istòria :

Las vacas que son los instruments deu hat en la tradicion anciana. Zabièr Ravièr qu'a recuelhut un conte considerat com lo messatge de mort qui la societat pre-crestiana e's mandava ad era medisha.

Qu'èra deu temps quan n'avè pas enquèra jamei nevat suus Pirenèus. Milharís que vivè per las montanhas dab los sons hilhs. Qu'èra hèra vielh : 999 ans e qu'èra òrb, ce disen.

Un dia, un deus hilhs, esvarjat, qu'arriba en d'iser que cadè « com sau deu cèu ». Après d'aver tocat aquesta « sau » e sentit lo hred, Milharís que comprenó qu'èra nèu. « Los crestians que règnan », ce disó lavetz, e que comandè au hilh d'ahronçar ua borroca cap amont. Mes lo hilh que's trompè e que la getè capvath. Qu'ei despuish, ce disen lo monde, que nèva l'ivèrn per noste.

Lavetz Millarís aus hilhs que disó d'alargar las duas vacas, de las seguir, e de s'acaser on eras e s'estanquèren. Com hasè hred per'mor de

la nèu, que s'estanquèn las vacas en un endret on l'aiga e sortiva cauta de tèrra. Aqueth endret que deviengó la vila de Banhèras.

Mantuas versions deu conte aqueth (o de contes hèra parièrs) qu'existeishen, a còps dab ua simbolica agricòla e non « neuridera » (Varètge), e dinc au Bascoat.

Intertextualitat :

- * Pertot en lo monde, que son, quasi tostemps, los neuridèrs de vacas qui an constituït las populacions dominantas : a nòste, en Provença, en Espanha, en cò deus Massais de l'Africa, en l'Istòria modèrna de l'America deu Nòrd, etc. Las mitologias comparadas qu'amuishan semblanças.

- * Las armas deu vescomtat deu Bearn.

- * La moneda qui's hasè d'autes còps a Morlans o a Pau que portava lo dessenh de las duas vacas. Qu'èra coneishuda e apreciada capvath Euròpa sancèra dab lo chafre de « vaquetas ».

- * La devisa d'Aussau, vath majorau en lo Bearn antica (cf. plaça deu representant d'Aussau aus Estats de Bearn) qu'ei « Viva la vaca ! ».

- * Las raças de vacas de Gasconha que son de las mei celèbras en lo monde : Blonda d'Aquitània, Tarbesa, Vasadesa, etc.

Família : Espaurugals

Nom : Lo Babau

Origina :

Espaurugalh mainadèc, lo Babau que serviva a obténer l'aubedissença deus dròles per la paur. Qu'existeish autant plan en Bearn com en las Lanàs. Mei, que sembla present dinc en Occitània septentrionala, puishqu'uns diccionaris auvernhats, de Bonnaud, per exemple, qu'è mentaven. L'origina deu mot qu'ei considerada com onomatopeica per Vincenç Foix dens lo son diccionari.

Descripcion :

Que correspond, haut o baish, a çò qui lo francés apèra un *ogre*. Lo mot que hè pensar a « la bava », l'eishaliva qui s'escapa de la boca d'un mostre o d'un herumi (« bavau » que's pronóncia com « babau », e qu'ei lo masculin de « bavala », mot designant la bava en las montanhas).

Qu'ei tanben un nom emplegat tà designar l'insècte de casa qui hè lo mei de hasti, la blata. L'èste aperat « Babau » qu'ei censat aver ua aparéncia umana, mes tanben estar hèra lèd: d'ua ledor a har paur, de segur. Mantuas variacions morfológicas deu mot aqueste qu'existeishen tanben, com « la baba » o « babèca », qui ei quauqu'arren com la hemna deu Babau, o ua lèda broisha; notem tanben que « lo babèr » qu'ei un deus noms utilizats entà l'ausèth aperat *effraie des clochers* en francés, lo quau ausèth èra cargat de supersticions hèra hòrtas en la Gasconha sancèra.

Istòria :

Lo Babau qu'ei tròp « foncionau » entad aver deishat istòrias especiaus en la memòria collectiva: que serviva tà esvarjar los mainats trebant, e

las soas hèitas qu'èran donc adaptadas a las situacions familhaus. Totas las istòrias d'òmis mostrós qui's minjan los nins que l'i son estadas atribuidas.

Intertextualitat :

- * La babèr (véder mei haut).
- * Lo becut.
- * Tots los espaurugalhs de las culturas occidentaus (*Barbe-bleue*, etc.).

Família: Espaurugals

Nom: La Camacruda

Origina:

Presenta en la Gasconha sancèra, deu Bearn a Tolosa (cf. Simin Palay, Frederic Mistral, etc.).

Descripcion:

Com tostemps tà çò qui pertòca los espaurugals, un imatge precís que seré mensh eficaç qu'ua suggestion deishant la soa plaça a l'imaginacion mainadèca. Ací, totun, que s'ageish d'ua cama, desseparada deu còs e animada d'ua vita e d'ua volentat pròpias.

Istòria:

Pro classica, la Camacruda (o Camacrusa, o cambacrusa, segon los endrets) qu'ei totun mei desfinida que non pas los autes espaurugals, per'mor d'estar estada imaginada a comptar d'un element precís: ua cama umana.

Lo factor de paur purmèr que vien, de segur, de çò qu'aquera cama ei dotada d'ua traca d'indpendéncia: qu'ei ua partida d'un còs uman qui viu d'ua faïçon autonòma, çò qui horneish a l'orror de l'espeçatge lo malaise deu subernaturau. Tot en era que hè paur: desplaçaments eventuaus, (Quin hè? E sauta? E s'arrossèga?), la faïçon dont s'i ved (A uelhs? O sonque un? Ei dotada d'ua vista auta e misteriosa?), endret de la copa-dura (E sangna?...), suggestion de la possibilitat d'estar escamat (E s'i m'arribava a jo?), etc.

L'adjectiu acolat au nom de « cama », qu'ei percebut diferentament segon lo monde. La variacion morfologica [d] / [z], plan coneishuda en occitan de Gasconha (espasa / espada; véser / véder; etc.) que fonciona

aquiu com ua multiplicacion de connotacions esvarjantas. « Crusa » qu'ei comprés per los uns com un sinonime de « cava », per los auts com antinomic de « cueit », per d'autres enquèra com volent díser « crudèla ». Cadua de las suggestions atau obtienguda que hè viéner la soa part d'engüeish: la cama qu'ei « vueita » (Quin se pòt? Quin se hè? Que vòu díser?), n'ei pas cueita (Perqué ne seré? La carn cruda qu'ei ua neuritud de herumis o de mostres...), qu'ei crudèla (Que m'agrada de har deu mau: Quin? Perqué? A qui?).

Au totau, un èste beròi escadut suu plan de l'espanta qui provòca.

Intertextualitat :

* Tots los elements de credença qui utilizan ua partida deu còs uman (man, cap trencat deus sants catolics tipe « Quitèira » qui contunhan de marchar dab lo cap a la man, etc.).

* « La Causa » en lo monde umoristico-esoteric de *La família Addams*.

* Costuma de las relícas deus sants.

* Conte « La camba d'aur », *Contes de Gasconha*, Joan Francés Bladèr..

Família : Espaurugalhs

Nom : Jan Croquet

Origina :

Bearn, Lanas en particular.

Description :

Dab los espaurugalhs, qu'entram per definicion dens çò qui no's pòt descriver : los èstes imaginats tà har paur, tà har vàder l'inquietèr (en particular en l'esperit deus dròlles) que son hèra mei eficaç quan s'acontentan de suggerir. Tot çò qui's pòt har, qu'ei d'analisar bèth drin quaus son los elements connotatius qui participan a la creacion d'aqueste enguèish.

« Jan », (a còps « Joan »), purmèr, qu'ei un d'aqueths petits noms (com Guilhèm o Bernat) qui an hèra servit en dehòra de l'antroponimia vertadèra : qu'ei estat atribuit a mantuns personatges deu corpus popular (lo Jan de Libèra, Jan Petit, « eròis » de cantas ; lo Jan pèc, lo Jan hòu, « eròis » de contes ; lo Jan de Rèsta, lo Jan d'Escapa, elements d'expressions conviengudas, etc.). Qu'entra tanben en la composicion deu nom d'uns animals com lo « Barba-Joan », espècia de gahús, o « lo Joanòt », nom de l'ausèth aperat « pingouin » en francés. L'utilizacion deu prenom aqueste en lo nom d'un espaurugalh, que hè vàder de tira la pensada d'un personatge dejà conegut deus « autes », avent ua istòria social o legendària, ua preséncia arquetipica implicita e mau sabuda.

« Croquet », per la sonoritat soa, que comença per connotar lo caishau deu lop o de l'ors, metonimia de totas la malas hèitas deus herumis (lo Joan Croquet que crôca). Lo diminutiu, qui, en principi, e deveré adocir drin aquesta impression purmèra, que jôga de hèit lo ròtle d'ua adequacion a l'univèrs mainadèc, e donc que fonciona drin de la part invèrsa.

L'arradic « cròc » qu'evòca tanben, suu plan onomatopeïc lo brut de quauqu'arren de dur qui's copa, (lhèu un òs!) e qu'ahorteish l'impression de paur.

Istòria:

Simin Palay que ditz en lo son Diccionari, que Jan Croquet e seré estat peu passat, un deus chafres reservats au borrèu.

Intertextualitat:

* A còps, la « suggestion » non fonciona pas com esperat: un dròlle de l'escòla mairana que'm disó un dia « Jan Croquet? Qu'èra lo frair de Davy? »: mauhèt de la mondializacion culturau....

* Utilizacion de l'arradic d'aqueth mot en uas expressions occitanas (cròca-milhòca, cròca-pelat), o francesas: *croque-mitaine*, *croque-mort*, *croque-monsieur*, etc.

Família : Espaurugalhs

Nom : Ramponòt

Origina :

La Gasconha sancèra : que's rencontrava en situacion, que i a chic de temps enquèra, a Gèr en Bearn, e Simin Palay que'u mentau en Armanhac com en Medòc (a còps dab ua varianta nomenau com « Ramponon »).

Descripcion :

Lo Ramponòt (a còps Ramponò) no's pòt descréver per'mor, justament, qu'ei un espaurugalh qui hè paura en non pas s'amuisha. Qu'ei ua traca d'esperit trucaire, qui los adultes utilizan per exemple tà copar los plors d'un mainat en tustar darrèr ua paret shens de's har véder. (« Chò ! Aquiu Ramponòt qui arriba ! »). Lo mot que's serveish purmèr de la sonoritat de la « r » iniciu (rotlada, plan segur), seguit deu « p » explosiu a la sillaba qui segueish, tà impressionar.

Frederic Mistral que hè mencion d'un vèrbe « ramponar » (drin desbrombat uei) dont lo sens èra (que citi) « gronder, quereller », e qui sembla ligat dirèctament a l'espaurugalh noste.

Simin Palay que precisa en lo son Dicionari qu'en Armanhac, lo mot « ramponòt » que designa (metaforicament) un aganit, un cobés, un òmi de las mans urposas : los aganits qu'an tostemps avut quauqu'arren d'esvarjant com ac amuisha per exemple lo personatge de Ténardier en *Les Misérables*, o l'*Harpagon* de Molière. Que defineish per aulhors Ramponòt com un « hantaume » e un « lop-garon ».

Tà sintetizar, que diseram que Ramponòt que junta la paura deu brut d'un truc a l'engüeish produsit per la rapacitat.

Istòria : (véder aquíu dessús)

Intertextualitat :

- * Lo mot *ramponneau* en argòt francés (= un coup de poing).
- * Los « tres trucs » qui anóncian la debuta d'ua representacion teatrau en har tornar viéner lo silenci.
- * Los *poltergeists* o « esperits trucaires » en las credenças occidentaus.

Família : Espaurugalhs

Nom : Lo Totolha

Origina :

Lo Totolha que vien d'ua faïçon hèra precisa, de la vila d'Auloron-Senta Maria, on a vertadèrament viscut.

Descripcion :

De tots los espaurugalhs pres en compte ací, Totolha, shens cap de dobeste, qu'ei lo mei concrèt: qu'estó un personatge qui a existit tà de bon e qui, ce disen, a avut ua vita plan hornida en benalèjas e aventuras. Lo monde que'u descriuen com un òmi hèra ventorrut, d'un esperit originau e fantasiós, truculent e teatrau. Lo son mòde de vita, diferent deus autes, que hasè que lo monde e l'avèn drin paur, e los dròlles hèra: d'aquí l'utilizacion qui n'estó hèita, en las familhas, entà har créder los mainats.

Istòria :

La rumor que ditz lo Totolha qu'èra estat actor a París, abans de tornar vièner passar la fin deu son atge a Auloron, la vila on èra vadut. Aquíu, qu'aque'si ua grana notorietat populara, tant per lo son passat parisenc que per lo son comportament (qu'avè, ce disen, lo briaguèr umoristic e creatiu). Lo sovier qui lo Totolha a deishat dens las memòrias auloronesas ei demorat pro viu: la trufandisa, l'arríder, drin d'admiracion e d'enveja que s'i costejan. Lo Totolha, un còp mort, qu'a començat ua segonda vita: qu'ei, uei, sancerament integrat a l'identitat e a la cultura locals de la vila d'Auloron. Ua pastoral que l'i estó consagrada en las purmèras annadas deu sègle XXI, e lo Carnaval auloronés que n'a hèit lo son personatge simbèu, l'egau de Sent Pançard o de Caronha. Totolha, uei, que prem entre un estatut de fetiche, de brèu, de mite, e de personatge « istoric ».

Intertextualitat :

- * John Falstaff, personatge de Shakespeare (*Enric IV, Las comairs gaujosas de Windsor*).
- * Gargantua / Gargantuam (Rabelais, cultura populara occitana).
- * Bérurier (San Antonio).
- * Lo personatge carnavalesc de Sent Pançard en lo Carnaval bearnés.

Família : Espaurugalhs

Nom : Lo Zom-Zom Pitòish

Origina :

Lo Zom-Zom Pitòish qu'ei pro clarament gessit deu parçan de Salias (en Bearn) ; l'autor Al Cartero, eth medish vadut a Salias, que'u mentau en uns tèxtes sons.

Descripcion :

L'espaurugalh aqueste, com los autes, qu'ei pro mau definit entà deishar a l'imaginacion deus dròlles lo suenh de's crear l'èste qui lo mei e harà paur a cadun. En un tèxte de l'autor salisian citat mei haut, qu'ei presentat com un tròç de demon a qui aubedeish tota la moscalha (moscas, mosquits, vrèspas, bossalons, tavans, etc.), a l'excepcion de las aps.

Lo nom deu « Zom-Zom Pitòish », com quasi tostemps peus espaurugalhs, qu'ageish dejà sonque per las soas consonanças e las soas connotacions : « zom-zom » qu'ei onomatopèic deu brut deus bossalons qui passan au ras deu vòste cap. Aquesta idea, sonque, que hica mauadaise. De mei, lo mot qu'ei completat per lo nom d'un herumi petit, escusèc, pro mau coneishut, mauhasèc, destructor de poralhèras e de lapinèras : lo pitòish. Bèstia coneguda per la soa aulor maishanta, lo pitòish acolat a l'onomatopèa deu brut de las alas de las moscas, qu'evòca l'idea d'un ligam olfatiu entre aquestas e lo poder sus eras qui a lo noste demon : lo pudentèr que hè vièner las moscas.

Istòria :

Al Cartero que conta l'istòria d'ua broisha gelosa deu succès de la sau de Salias, la Moscalhèra, e qui non suportava pas de véder a passar tant

de monde suu camin entà n'anar crompar. Que demandè drin d'ajuda a Cohet (lo diable deus gascons) qui l'enviè « lo mèste deus eishamis »: lo Zom-Zom Pitòish. Aqueste que hasó vièner, en lo bòsc d'on demorava la broisha, ua tau quantitat de moscas e de bestiòtas volairas que l'endret estó aperat despuish, per lo monde de Salias, « la Mosquèra ».

Intertextualitat:

- * La « mosca blua » (expression metaforica: « seguir la mosca blua »).
- * Lo castig deu rei Artús, condemnat a caçar a l'entant de l'eternitat e de non pas jamei gahar sonque ua mosca cada tres cents ans (véder la fica).
- * Jòc deu « Zom-Zom Pitòish » practicat peus mainats bearnés (cf. *Le jeu de l'épervier*).
- * En la Grècia antica, la mosca qu'èra considerada com hilha de Zeus.
- * Lo conte gascon de la craba e deu renard: las aps qu'ajudan la craba tà que ganhe la soa guèrra. Qu'ajudan l'eròi, que son donc la version « positiva » de las vèspas.

Família : Èstes estranhs

Nom : Arsencam

Origina :

Arsencam, dont lo nom ei sovent variadís (Ardencam, Òs-en-cama, Òs-de-mala-cama, etc.) qu'ei un personatge qui pòt estar un òmi (qu'ei lavetz situat a Bornòs en Bearn) o un èste estranh, petit e maliciós. Qu'ei d'aquesta dusau fòrma, bearnesa tanben, qui s'ageish ací.

Descripcion :

Com la màger part deus nanòts imaginari creats peus nostes ajòus, Arsencam qu'ei de pagèra redusida, present tostemps au vòste entorn mes en sabent hà's desbrombar, e actiu quan non s'i atenden pas.

Istòria :

Non i a pas ua istòria particulara pertocant Arsencam, mes milierats d'istòrias, omnipresentas e de tot dia. Arsencam, mieitat esperit, mieitat hadet, èste ligat au larèr, que seré drin com un anjo guardian... qui'vs voleré mei de mau que de ben. Qu'ei eth, a casa, qui hè qui non trobatz pas mei tau o tau objècte (« Totun beròi arrecaptat a la soa plaça, que me'n brembi! »), qui'vs hè esbarrir las vòstas claus, hè desaparéisher l'utís precís qui avetz besonh a un moment dat, qui'vs hè trompar d'òra entà un rendetz-vos, etc.

Arsencam, de hèit, non hè pas desaparéisher las causas tà de bon : que las tornan trobar mei tard, sia en un endret beròi improbable, sia, tot au contra, a la quita plaça en la quau e son tostemps atraçadas per tot lo monde a casa (« E totun, qu'èri solide d'aver dejà cercat ad aqueth endret! »).

Arsencam que serà tostemps d'actualitat per'mor las soas hèitas que contunhan d'aparir a cadun d'enter nosauts, tot dia...

Intertextualitat :

- * Lo Tac.
- * Los *laminak* bascos.
- * *Pirlouit, les Schtroumpfs* (Peyo).

Família : Èstes estranhs

Nom : Lo Holet

Origina :

Lo mite deu Holet, (tanben aperat « esturbelh ») qu'ei present en la Gasconha sancèra, Lanas, Bigòrra, Bearn, parçan baionés, etc. Que recobreish mantuas fòrmas diferentas segon los endrets (chivau fantastic a Baiona, equivalent deu Trufandèc en vath d'Aure, deu *feu-follet* francès en las Lanas, etc.). Qu'ei la version bearnesa qui vam guardar ací, per'mor de semblar la mei autentica.

Descripcion :

Lo Holet qu'ei un èste hèra particular. En principi, no's pòt véder, per'mor qu'ei hèit de vent qui vira : qu'ei un estorbilh. Mes quan, mei que mei en agòr, après ua tempora plan eishuga, lo vent qui vira e's hè seguir la proba, las huelhas mortas e las brinçalhás d'erba seca, lavetz lo Holet que pareish aus uelhs deu monde, com un revolum in-hernau.

Istòria :

Non i a pas vertadèrament ua istòria qui's posca restacar au mite deu Holet. Que s'ageish meilèu d'ua creença : lo vent qui vira sus eth medish en se har seguir los brighalhs leugèrs caduts suu sòu, qu'ei, ce disèn los nostes ajòus, la manifestacion deu passatge d'ua amna en pena.

Non cau pas ensajar d'estancar un Holet : un òmi qui avè temptat d'ac har que vedó lavetz paréisher un gojat esmaltit qui'u demandè comptes, e l'òmi que's morí l'an medish, au cap d'aver en-hlat de tot lo còs.

Los Holets qu'an lo poder (inatendut) d'emprenhar las hemnas sonque en las passant au ras. Per'mor d'aquò, las hemnas de d'autes còps,

quan vedèvan virolejar un ventòt près d'eras, que solèvan de semiar grans de milhet devant l'ostau. Lo Holet, ce's pareish, en vedent lo milhet, qu'ac deishava tot tà comptar lo nombre de grans barrejats. Que balhava, aquerò, lo temps de s'anar acessar a casa. Si n'avè pas milhet, la hemna miaçada que devè cridar imprecacions e escarnis au Holet entà'u tièner a distància.

Intertextualitat :

- * Lo mite grèc de Zefiròs (lo vent de caparrèr) e de la musa Cloris.
- * Lo mite finés de Kippu-Tyttö, hilha òrba de Tuoni, lo diu deus morts e qui avó nau dròlles deus quaus lo vent èra lo pair.
- * Personatge de Pavan-Suta, l'èste perfècte, hilh deu vent, en la mitologia de las Índias.

Família : Èstes estranhs

Nom : Horton

Origina :

L'origina d'aqueth conte n'ei pas sonque bearnesa: qu'ei tirat de la partida de las cronicas de Froissart qui parla de la cort de Gaston Febus a Ortès. Horton qu'èra estat enviat tau Bearn, au castèth deu senhor Arramon de Coarrasa exactament, per un clèrc de Catalonha dab lo quau èra en procès.

Descripcion :

Horton, qu'ei çò qui apèran un « esperit trucaire ». N'èra pas vededer, mes la nueit, que hasè horvari per tot l'ostau de la persona qui secutava.

Istòria :

Arramon de Coarrasa n'èra pas briga paura, e quan Horton e començè de har rambalh per lor, que l'aperè e que'u convençó de's hicar au son servici. Tot dia, invisible, Horton que's passejava per l'Euròpa sancèra. La nueit que tornava tà Coarrasa e raportava a l'Arramon çò qui avèva vist. Atau, Arramon que sabè las novèlas, estossen hèra luenhècas, abans tot lo monde.

Un dia, pressat per la soa hemna, lo senhor que demandè a l'Horton de parèisher au son espiar, a fin de saber a qué semblava. A maugrat qu'aquò non l'agradèsse pas briga, lo Horton que responó que la pumèra causa qui Arramon e vedèrè l'endedia matin, qu'estore eth. Mes Arramon, en se lleivar, non vedó pas en la parquia, sonque un par de brimbals de palha que lo vent e segotiva. La nueit d'après, Horton, que disó qu'èra eth qui avè pres la fòrma aquera, mes Arramon que'u responó qu'aquò non

sufiva pas. Horton qu'acceptè de tornar har l'experiéncia lo matin seguent. Mes Arramon non vedó pas qu'ua pòrca sanglalda, hèra grana e magra, e que comandè shens i pensar que los cans estossen alargats sus la bèstia. Quan la galesa e desapareishó au nas deus cans, que comprenó qu'èra Horton qui avèva pres la fòrma aquesta tà paréisher aus sons uelhs. Horton, lavetz, qu'abandonè Arramon de Coarrasa. Que's hiquè apuish au servici de Gaston Febus, çò qui explica de quina faïçon aqueste e podèva estar rensenhat autant viste sus tot çò qui's passava.

Intertextualitat :

- * Los contes de devinaires.
- * Ramponòt, esperit trucaire, emplegat entà esvarjar los mainats e los har créder.

Família : Èstes estranhs

Nom : Lo Mandragòt

Origina :

Lo Mandragòt (o Mandagòt) qu'ei conegut en Bearn (citát per Simin Palay), en las Lanás (cf. l'abat Foish), o en Armanhac (Joan Francés Bladèr). Que pòt estar considerat com present en la Gasconha sancèra.

Descripcion :

Lo Mandragòt qu'ei descriut (shens mei de precision) sia com un demonòt, sia com un animau fantastic (a còps provesit d'ua coda), sia enquèra com un « esperit malin ». Qu'ei un èste positiu (que balha lo riquèr) e negatiu (qu'ei un creat de Cohet). Lo son nom, morfològicament que sembla restacat a la mandragòra, planta de las broishas, e au mendràs, planta qui permet de las combàter.

Istòria :

L'especificitat deu Mandragòt qu'ei de non pas estar present que sonque un dia en l'annada, velha de la Sant Joan d'estiu. Lo mite deu Mandragòt que hè donc partida de las crendenças solsticiaus ancianas qui an podut passar au truvèrs de la cristianizaciòn. Pertot, lo Mandragòt qu'ei presentat com un creat qui da la prosperitat au benestruc qui'u se pòt gahar (mes qui da lavetz l'amna soa au diable).

En Armanhac, que pensavan que i avèva ua tecnica particulara entà'u se gahar : la nueit abans la Sent Joan, que cau estacar ua pora blanca a ua croz plaçada a la horca de dus camins. Quan lo Mandragòt e s'aprèssa tà's prèner la pora, que'u cau gahar per la coda, hicar-lo en un sac, e se'n tornar tà casa shens parlar ad arrens e shens de virar lo cap (a maugrat

deu horvari hèit per la bèstia en la sarpa) dinc a estar arribat. Lavetz, lo qui a hèit aquò que trobarà pèças d'aur tot matin au ras de l'arca on averà embarrat la bèstia. Mes que calerà un dia alargar lo Mandragòt, shens qué, l'òra vienguda, lo son mèste demoràrà tostemps aus arpunts shens poder jamei trespassar.

Que contan tanben qu'un òmi qui s'assèd sus l'arca en la quau ei embarrat lo Mandragòt no's poderà jamei lhevar dinc a lo mèste que demande ad aqueste deu deishar partir.

Intertextualitat :

- * Tots los contes maravilhós qui mentavan un element magic balhant lo riquèr.
- * Lo mite de *Faust*.
- * Todas las crendenças suu Solstici d'estiu.

Família : Èstes estranhs

Nom : Lo Tac

Origina :

Lo mite deu Tac qu'ei sancèrament lanusquet e, tà mei diser, que vien de la Lana Gran. Qu'ei ligat a la seuva grana de pins. Daubuns contes que'u situan aus entorns deu pont d'Armentiu, a Lua.

Descripcion :

Lo Tac qu'ei un d'aqueths èstes petits e maliciós qui passan lo temps en har maishants torns au praube monde. Que sap har-lo com qui de tots los bruts e que's pòt cambiar a volentat tà préner la fôrma qui vòu.

Istòria :

Mei qu'ua istòria, lo Tac que correspon a mantuas possibilitats de contes, vaduts de las proprietats qui'u son dadas peu monde: que's càmbia en causa o en animau, puish que's hica au puishèu sus un camin, e atau lo qui passa que'u pren (sus la carreta si ei cambiat en branca, suu còth si lo viatjador ei a pè e si s'ei cambiat en crabòt, etc.). Aquiu, chic a chic, lo Tac que's hica a pesar de mei en mei, e au cap de l'ahar, los bueus qui tiran la carreta o l'òmi qui se'n va a pè que son esbraçats e que s'estancan, aganits. Lavetz lo Tac que s'escapa en se n'arrider e en diser: « Que'm soi beròi hèit portar ! ».

Lo torn mei conegut deu Tac en las Lanas, qu'ei de har entèner lo brut particular deu hapchòt deu gemaire, shens de's har véder, au viatjador chic segur deu son camin per la seuva. Entenent aquò, lo-dit viatjador que's pensa d'anar de cap au brut tà demandar au gemaire qui maneja lo hapchòt per on e's deu encaminar. Mes tanlèu deishat lo camin qui

seguiva, lo viatjador qu'enten lo brut en ua auta direccion, puish en ua auta, de tau sòrta qu'au cap d'ua pausa non sap pas mei briga on se tròba. Lavetz qu'enten l'arríder deu Tac.

Intertextualitat :

- * Los *laminak* bascos.
- * Lo Trufandèc.
- * Lo personatge de *Pirlouit* hens la 1^{èra} BD de Peyo *Johan et Pirlouit*.

Família : Èstes estranhs

Nom : Lo Trufandèc

Origina :

Lo personatge deu Trufandèc (aperat tanben Trufandèr), que pòt estar situat dab pro de precision en lo Nòrd deu Bearn, sustot de cap a Garlin, e tanben en lo parçan lanusquet vesin deu Tursan. Dab lo nom de Drac que'u tròban tanben en Armanhac.

Description :

Lo Trufandèc qu'ei presentat per Simin Palay com un tròc de mandragòt qui se'n pren sustot a las hemnas, a l'entant de la vita vitanta, entà jogar-las torns deus sons, mei que mei de nueit.

Istòria :

Lo Trufandèc qu'ei un èste tot petitòt, nueitiu lo mei sovent, qui demora en las maisons, las bòrdas, las escuderias, etc. En principi, arrens ne'u veden pas jamei, mes tots que pòden un còp o l'autè estar las víctimas deus sons torns.

Ua de las soas hèitas favoritas qu'èra aquesta : quan ua hemna e s'avè preparat la pasta dab lo borerid entà poder har còser lo pan a punta deu dia, que desvelhava la praubeta au bèth miei de la nueit en lo cridar a l'aurelha qu'èra l'òra de lhevà's. Aquerò que's podè produsir mantuns còps en la medisha nueit.

Un deus endrets qui l'agradava hèra qu'èra las escuderias, mes ací tanben que s'amuishava mauhasèc : que triscava lo peu deus chivaus, que'us dava tota la civada, o qu'esvarjava las bèstias dinc a qu'estossen totas en-holejadas, a pitnar, cridar e culhevetar.

Joan Francés Bladèr que conta qu'un dia, lo Trufandèc que's hasó l'amic d'un maquinhon per'mor aqueste que l'avè hèit present d'un hoet, hèit de seda triscada, dab ua beròja poma roja e jauna au cap de la punhada. Lo hoet aqueth, qu'èra estat penut a l'escuderia, e arrens n'i tocavan pas, per'mor qu'èra deu Trufandèc. Mes com un dia que prenó la fantasia au meste de se'n servir, lo Trufandèc, qu'espantè las bèstias tota nueit pendent sèt mes.

Intertextualitat :

- * Lo Tac.
- * Los *laminak* bascos.
- * *Pirlouit, les Schtroumpfs* (Peyo).

Família : Gigants

Nom : Lo Becut

Origina :

Lo Becut qu'ei present en tots los parçans de Gasconha de caparrèr, mei que mei en Bearn, en Bigòrra, e en las Lanas. En aqueste darrèr parçan, que l'apèran a còps « lo Hat », fòrma gascona deu « fatum » antic.

Descripcion :

Lo Becut qu'ei un gigant herotge, amator de carn cruda (quan seré umana). Qu'ei conegut per estar hèra lèd : qu'a deishat, en la lenga de tot dia, l'expression correnta « estar lèd com lo Becut ». Lo son nom qu'ac suggereish, qu'ei contrahèit de la boca ; qu'a sonque un uelh au mieu deu front. Qu'a hèra de maishantèr, mes guaire de sicap. Que hè l'aulhèr e los sons motons qu'an còrns d'aur.

Istòria :

Lo Becut qu'apareish en mantuas istòrias gasconas... e d'aulhors ! La mei coneishuda que ditz los còrns d'aur deu son tropèth qu'atraçan mantuns aventurèrs qui's vòlen enriquir.

Dus hrais que'n tentèn la jòga, mes lo Becut que'us gahè. Que mingè l'un pro viste e embarrè l'autre en ua espelunga grana on solèva d'arrecaptar las aulhas. Mes aqueste que s'escadó a s'escapar en crebant l'uelh deu Becut. Vestit d'ua pèth d'aulha, que's podó har passar eth medish per un moton quan lo gigant, vadut òrb, conta-rotlava, a paupas, çò qui sortiva de la tuta.

En la Lana Gran, un omiòt rusat que hè créder au Becut qui pòt arronçar ua pèira mei luenh qu'eth en lançar, de hèit, un ausèth viu (qui desapareish

en lo cèu). Au cap de tres o quate rusas d'aquestas, l'omiòt que's ren mèste deu tropèth deu Becut.

Mei pròche de la mar grana, lo monde que disen los Becuts (los Hats) e dromen devath d'un tuc de sable, e que son considerats com los marits de las hadas.

Intertextualitat :

- * Polifeme e Ulisses.
- * Los contes, populars o literaris, qui parlan de *l'Ogre* (*Petit poucet*, etc.).
- * Tantugòu (Bascoat), l'Ulhart (Foish).

Família : Gigants

Nom : Gargantuam

Origina :

Gargantuà, dont lo nom e pren ua « m » finala en Gasconha, que sembla estar present sustot en las Lanas e peu parçan d'Agen. Joan Francés Bladèr que precisa que « venguèva deu costat de Bordèu ». Los especialistas que precisan que lo son mite popular ei present en la França tota, en Soïssa e en Belgica. Rabelais, au sègle XVI^{au}, n'a pas hèit que tornar utilizar un personatge dejà present en l'univèrs de l'imaginacion populara. L'etimologia deu son nom que sembla estar totun occitana, o per lo mensh, hèra latina (cf. lo mot « garganta » en Occitan, Aragonés, Castelhan, Portugués).

Descripcion :

De tots los gigants imaginats peus nostes ajòus, qu'ei, probable, lo mei gran : si lo deu Pic d'Ania e despassava deu cap los mei grands sapins, eth, tostemps segon Joan Francés Bladèr, qu'èra « sèt còps gran coma lo cloquèr de la glèisa de Sent Gervasi ». Qu'ei un personatge brave, au contra de hèra d'autes gigants de la mitologia, e que produseish un sentiment mesclat de cranhença (ligat a la soa pagèra) e d'arrider (ligat au son comportament).

Istòria :

Tot lo contiengut narratiu pertocant Gargantuam que s'empara sus la soa « desmesura », e mei que mei sus la quantitat de neuritud e de bevenda qui engoleish tot dia. Gargantuam qu'ei hèra gran, que beu e que minja hèra : quan s'i parla d'eth, lo burlèsc n'ei pas jamei luenh.

La canta gascona mei coneguda qui l'a conegrat que s'acontenta de direr que « quan tornèc de l'armada, qu'èra mort de hami! » Puish que hè l'enumeracion de tot çò qui mingè (« un pòrc..., un bueu..., lo pan de dotze hornadas... ») e bevó (« s'a bevut lo vin de quatorze annadas »).

En Bearn de capvath, lo monde que disen qu'un dia qu'avè segotit los sons esclòps hangós, e qu'ei aquerò qui a format la sèrra de Cescau.

Segon Léopold Dardy, en lo Labrit, lo monde que pensavan la soa mair qu'èra ua vaca. Que pensan tanben que Gargantuam que deu tornar au demiei deus òmis a la fin deus temps.

Intertextualitat :

- * L'Eracles deus grècs (d'on Gargantuam e poderé descènder).
- * Rabelais.
- * *Lo dusau viatge de Gullivèrs* (Brobdingnag) de J. Swift.
- * Lo mite deu Minotaure (cf. la mair de Gargantuam).

Família : Gigants

Nom : Lo Gigant deu Pic d'Ania

Origina :

Lo nom de l'èste aqueth que precisa lo son lòc d'origina : lo Pic d'Ania. Aquesta montanha, qu'i's tròba a la termièra entre las vaths d'Aspa e de Varetons, que senhoreja tanben sus la partida soletina deu Bascoat, on ei aperada *Alhunemendi*. A las legendas bearnesas deu Gigant deu Pic d'Ania, que corresponen las deu *Jauna gorri*, lo senhor roi, en Bascoat. Aquesta comunitat mitologica basco-bearnesa que confirma l'unitat cultural pre-crestiana en Gasconha.

Descripcion :

Fisicament, lo noste gigant qu'ei « mei gran que los mei grans avets ». Suu plan psicologic, qu'ei gelós, arreganh, menshidèc e lèu esmalit. Qu'ei eth qui hargha, despuish lo son pic, los eslambrecs, e qui arrança los auratges suu praube monde de las vaths e de la plana.

Istòria :

Lo Gigant deu Pic d'Ania que cotiva un casau meravilhós suu som de la soa montanha. Que s'avisava tostemps de ne virar lo maishant temps e lo hred.

Las plantas qui hè vàder aqui qu'an uns poders magics e los òmis, donc, que las cobedejavan. En particular, las plantas aqueras que davan a'us qui ne shucavan lo sap, ua hortalessa subernaturau, qui permetè de véncer los « Peluts », autes gigants de las montanhas, guardians de tesaus. Mes lo mei sovent, los qui ensajavan de panar las plantas deu casau deu Pic d'Ania, tau lo Peion, l'aulhèr, que se'n sabèn pro de

mau, e de mei, qu'èran l'encausa d'ua grana malícia deu Gigant qui enviava auratges deus terribles seus òmis.

Intertextualitat :

- * Sus tota la cadena deus Pirenèus, los òmis antics qu'an ligat lo som de las montanhas granas a un gigant qui èra l'origina deu maishant temps (cf. *Nonnell de la Neu*, en Catalonha, « l'òme negre » de las Lanas e de l'Arièja, o las legendas bascas ligadas aus pics de l'Aralar o d'Orhy).

- * Jòu e l'Olimp, en cò deus grècs.

- * En la modernitat, *Astérix* e *Obélix*, tà cò qui ei deu gran poder fisic dat per la magia.

- * Tots los gigants de las mitologias gascona e basca.

Família : Gigants

Nom : Joan de l'ors

Origina :

Joan (o Jan) de l'ors que sembla un mite mei que mei montanhòu (pirenenc) ; qu'ei hèra coneishut notadament en las vaths bearnesas e bigordanas mes qu'ei present tanben hens la Gasconha sancèra.

Descripcion :

Joan de l'ors qu'ei un gigant, cubèrt de peu per tot lo còs, partatjat entre ua violéncia bestiau e ua socialitat umana mauaisida. Que's pòt dísar qu'ei lo mite pirenenc de l'animalitat presenta en tot òmi. Qu'ei generalement ligat a la sexualitat masculina.

Istòria :

Joan de l'ors que vad de las amors d'un ors e d'ua hemna qui aqueste a enlhevàt : Roseta. Mainat, qu'impresiona lo monde per'mor deu son apetit. Puish qu'ei plaçat apprentís en çò d'un haure, e aquíu, la soa hortalessa que'u permet ua eficacitat shens parièra. Un còp companhon, a l'entant deu son torn de França, que tròba dus autes joens pro gualhards tanben, Vira-palet (qui hè au palet dab molas de molin) e Trenca-montanhas (qui esparteish las montanhas meilèu que de las pujar), e tots tres que hèn camin amassas. Que tròba tanben lo lauraire Mata-bueus (qui vira bueus e aret a la fòrça deu punhet au cap de cada soc) mes aqueste (imatge deu seriosér e de la valentia), no'us vòu pas acompanyar.

Mei ençà, los tres companhs que s'encargan de tuar un arramat de diables qui vivèn au hons d'un putz, contra ua beròja recompensa financèra. Vira-Palet e Trenca-Montanha, non s'i escaden pas, mes Joan que'us

escana tots. Mes quan vòu tornar pujar deu puts, que s'aperceu que los dus autes e son parits: que son anats tocar la recompensa en dísar que lo Joan ei estat tuat peus diables. Lo Joan que'us persegueish, que'us tua, que's pren los sòus e que torna tà la soa mair a qui los balha.

Mantuas versions deu conte qu'existeishen, mes dens totas, Joan de l'ors que prem entre la soa violéncia de bèstia e la soa socialitat en çò deus òmis.

Intertextualitat :

- * Lo Carnaval Bearnés de Pau, e mantuas pantalonadas carnavalescas en las montanhas (caça de l'ors en Varèthe, etc.).

- * Mite deus òmis sauvatges.

- * Mites deus èstes « crotzats » enter òmis e bèstias (centaure, satirs, Minotaure, etc.).

- * Mite de l'ors eth-medish, sentit, en los Pirenèus e aulhors, com aparentat a la raça umana (cf. los sons chafres de « Pedescauç » e d'« Eth Mossur »).

Família : Gigants

Nom : L'Òmi negre

Origina :

Lo mite de l'Òmi negre qu'ei esparidit per la Gasconha sancèra. Qu'èra plan coneishut en las Lanas, mes tanben dinc en Arièja Hauta.

Descripcion :

Un gigant, plan segur, mes gigant tanben au par deus gigants : quan lo maishant temps e miaça en vienent de capsús, los ahoalhs negres qui's pòden véder, de luenh, per dessus las montanhas, que prenen a còps la fòrma d'un òmi mostrós : l'Òmi negre.

Istòria :

L'Òmi negre qu'ei la personificacion deu maishant temps, de la tempèsta, deu vent-ploi, de las peirabatudas. Que cristalliza las paurs deus paisans de las planas de véder las crubadas deu lor tribalh de tot l'an arroïnadas per un caprici meteorologic.

Lo vent de capsús, la Balaguèra com calerà d'iser, qu'a tostemps marcat lo monde de noste, per'mor de la soa calor e de la facultat qui a d'esnerviar lo monde ; de mei, quan dèisha de bohar, que hè tostemps maishant temps (cf. l'arreprou : « Jamés era Balaguèra non s'ei morta de sequèra »).

Las fòrmas maventas de las nublats qu'an tostemps afavorit l'imaginacion umana : de tot aquò amassa, de segur, que vien l'Òmi negre.

Intertextualitat :

- * Lo Zèus deus Grècs (qui hasè càder los auratges, etc.).
- * Lo Gigant deu Pic d'Ania, o *Jauna gorri*.

- * Thòr en cò deus Escandinaves.
- * L'Agla qui hè lo temps entaus indians Abenakis (deus quaus lo bearnés Sent Castin e vadó gran capdau).
- * La sèrp Apopis, deus Egipcians.

Família : Gigants

Nom : Los Prosons

Origina :

La legenda deus Prosons que vien de la vath de Varètge, en Bigòrra Hauta, e mei que mei deus vilatges de Visòs e Vielar.

Descripcion :

Los Prosons, o meilèu « eths » Prosons, com disen lo monde en la vath d'on vieren, qu'an las caracteristicas d'estar gigants, plan solide, d'estar mantuns (au contra deus autes personatges gigants de la mitologia gascona) e tanben, d'estar braves e non pas agressius, a maugrat d'ua hortalèssa subnaturaual.

Istòria :

Los Prosons que son percebuts de duas faïçons diferentas :

- Ua credença que ne hè los hilhs deus companhs de Roland, lo chivalièr, eròi de la batalha de Roncevaus, vençut per los nostes davancèrs vascons, e eth medish vadut gigant en lo legendari gascon. Aquesta interpretacion, pro recenta que s'empara sus la compreson deu mot « proson » com sinonim deu francés *preux*. Badonc, l'equivalent d'aqueth mot, « pros », plan qu'existeish en occitan, mes dab un sens hèra diferent deu francés: que vòu dísar « calme », « doç », « brave », « amèche ».

- La segonda interpretacion, hèra mei interessanta, e mei en acòrd dab lo sens deu mot (Proson = « pros »+ diminutiu « -on »), que haré d'aqueths Prosons los dobles deus *Jentilaks* bascos (los *Gentils*), qui representan lo monde de l'anciana societat vascona, destrusida per la latinitat e mei que mei peu cristianisme. Que'us podem véder, au mensh suu plan simbolic, com los hilhs de Mulat-Barba.

Que's pòt notar qu'erudits locaux deus Pirenèus an afirmat qu'au parat de recèrcs arqueologics, òs umans de pagèra desmesurada que son estats descubèrts en uns cemitèris antics de Varètge o d'Aussau. Aquò e lo hèit qu'au cors de l'istòria mei recenta, de quan en quan, la memòria collectiva de las vaths nostas retien personatges hèra grans e hòrts, que semblaré indicar qu'ua raça de gigants averé existit per las montanhas en un passat hèra luenhèc. Lhèu la legenda « deths Prosons » e vieneré d'aquiu...

Intertextualitat :

- * Los *Jentilaks* bascos.
- * Los Irètges deu país de Foish.
- * Los Peluts gascons.
- * Todas las legendas d'òmis grans e hòrts en los Pirenèus (gigant de Sallent, de Gèdre, etc.).
- * Lo roman *Arnaut de Lavedan*, Pierre Louis Tamboise, Marrimpouey jeune, Pau, 1967.

Família : Hadas

Nom : Las hadas deu Bergons

Origina :

Lo conte aqueste que pòt estar localizat d'ua faïçon hèra precisa, en foncion de l'endret on se debana l'istòria, e qui ei, eth medish, dotat d'ua carga magica e mitologica : lo Bergons, montanha situada a capsús de Lus, en la vath bigordana de Varètge. Mantuns autors que rapòrtan l'istòria, com Bernard Duhourcau en lo son libe *Guide des Pyrénées mystérieuses*.

Descripcion :

Las hadas en la mitologia gascona, enter autas caracteristicas, que son provesidas, d'ua faïçon recurenta, de la vertut de poder dar lo riquèr aus umans. Qu'ei l'element aqueste qui desvolopa lo conte de *Las hadas deu Bergons*, mes tanben d'autes, com lo de *La hada d'Escòt* per la plana auloronesa, en Bearn, per exemple.

Istòria :

Acapsús de Lus, en dessus deu vilatge de Vilanava, que s'esten un massiu montanhós nomat « lo Bergons », qui's perlonga mei luenh per ua crèsta comprenent un som aperat « lo Maucaperan ». Pròche d'aqueth endret, que i a un lacòt, e ce disen lo monde, ua cauna, pregona mes estujada, qui s'en-honça en devath de la montanha.

Aquiu qu'ei lo reiaume de las hadas, qui saben l'aviéner. Tot au hons de la tuta aquesta, que i ei ua hòrta campana, la campana de las hadas, e mantuns, ce's pareish, que n'an entenut lo tranc, en passant per aqueth parçan. De hèit, qu'ei un palais vertadèr qui ei estat installat aqui, devath tèrra, per las encantadas. Las hadas qui viven aqui, que son plan-hasentas, ço qui n'ei pas tostemps lo cas.

Las hemnas de Lus, deu temps qui s'i cotivava enquèra lo lin en la vath, que solèn portar aquíu çò qui avèn recoltat en los camps. Que despausavan a tèrra lo lin o la lan natres, atau, e que se'n tornavan tà casa, shens de s'arrevirar. Quan tornavan pujar l'endedia, en lòc de la borra bruta qui avèn deishat, que trobavan lo lin hialat, beròi teishut, a còps, cambiat en fina seda, e mei en vestissis escricats.

Intertextualitat :

- * Los autes contes pirenencs qui religan la hada au riquèr e a la prosperitat.
- * Los contes d'Aspa e d'Aussau qui contan que las hadas acabavan lo tribalh de las hialairas, a casa, de nueit.
- * Los contes pirenencs, numerós, qui dan a la hada lo hiu en tant qu'atribut particular (Margalida).
- * Las Parcas grècas.

Família : Hadas

Nom : La hada deu haure

Origina :

Lo conte de la hada e deu haure que sembla mei que mei present en Gasconha de caparrèr: Félix Arnaudin, en particular, que l'a recuelhut en la Lana Gran, e que's tròba tanben en Bearn (cf. H. Carrère, dens la revista *Reclams*, 1901).

Descripcion :

La hada deu conte aqueste que correspon a la descripcion costumèra en Gasconha: joena, trufandèca, tostemps portada ad ahiscar lo monde, que coneish uns secrets qui los òmis non saben pas. Aquíu, qu'ei lo de la tecnica de la sodadura, qui permet de har tièner dus tròç de hèr amassa.

Istòria :

Deu temps quan la sodadura n'èra pas estada enquèra inventada, un haure joen que trabalhava tot dia en la soa hargà entà ensajar de ne descobrir lo secret. Qu'avè bèth que de cauhar lo metau hèra hòrt, de trucar tant qui podè dab lo son martèth sus l'englumi, jamei las pèças de hèr non demoravan estacadas a la fin de l'operacion. Mes que volè trobar, e no's descoratjava pas. De mei, tot dia, passava devant lo talhèr ua hada, qui s'estancava a la frinèsta e qui's trufava d'eth en lo dísar era que sabèva aqueth secret, e qu'eth jamei n'ac trobèrè.

Un còp, lo haure, qui avè hèra sovent pensat a la causa, qu'avó ua idea: l'endedia, que's hiquè a l'argüeit, e d'autant luenh qui vedó la hada arribar, que s'arroncè de cap ad era en cridar « Que i ei! Qu'èi trobat! Que sèi quin cau har! » Lavetz, drin escamussada, la hada que responó: « Ah! Que i as hicat sable... ».

Per la rusa aquesta, lo haure qu'aprengó que lo secret tà poder sodar dus tròç de hèr, èra d'i hornir drin de sable entà que tiengosse.

Intertextualitat :

- * Contes deus secrets de las hadas (riquer, « huelas deu vèrn », etc.).
- * Contes deus òmis maliciós qui enganan los èstes miravilhós (Diable, etc.).
- * Vulcan e la legenda mitologica deu haure.

Família : Hadas

Nom : La hada deu tuc

Origina :

Lo « tuc » de qui parlam ací, qu'ei ua d'aqueras granas dunas de sable qui amassa lo vent suu cant de la mar. (cf. lo Tuc deu Becut a Contís). Lo microtoponime aqueste, de segur, que sufeish tà localizar l'istòria aquesta deu costat de las Lanás, Marensin, País de Bòrn, Maremne, etc.

Descripcion :

En lo mite lanusquet, la hada (aquò que's compren gramaticament) qu'ei l'esposa deu « hat », (mot qui vien deu *fatum* grèc). « Hat » qu'ei un aute nom deu Becut (sonqu'un uelh au miei deu front, maishantèr, etc.). Hadas e hats que viven en daubuns palais meravilhós situats en devath deus tucs.

Istòria :

Un còp èra, un joen boèr, qui, tot dia, e's perdè ua vaca pendent ua bèra pausa, e qui, quan la tornava trobar e s'apercevè, a cada còp, qu'èra dejà estada molhuda.

Un dia, donc, que decidí de seguir-la tà saber çò qui n'èra. Que la vedó qui s'estancava devant d'ua grana pèira e qui la lecava. La pèira, lavetz, que virè sus era-medisha, amuishant ua cauna qui s'obríva devath deu tuc. Lo boèr que sasí la coa de la vaca e qu'entrè en la cauna arron de la bèstia.

En aqueth país de devath tèrra, que i èra un beròi castèth, e com la vaca e i anè de cap, lo boèr que's hasò drin mei en darrèr entà véder çò qui's passère. Ua hada qu'arribè e que tirè la lèit en un terràs d'argent.

Quan la hada e s'apercebó lo gojat qu'èra entrat, que s'esmavó e qu'avó grana paur que lo son marit lo hat e'u tuèsse. Lavetz, que'u hiquè dessús ua capa de las soas, hèra beròja, teishuda d'aur e d'argent, e dotada de poders magics, de segur. Autanlèu lo hat qu'arribè. Hart de malícia e de maishantèr, qu'escopí un gran bohat de huec suu boèr; mes aqueste, qu'estó protegit per la capa e n'avó pas nat mau a maugrat que lo teishut estosse tot cremat. Atau, que's podó ensauvar.

Intertextualitat :

- * Tots los contes qui parlan deu « monde de devath tèrra ».
- * En particular lo conte deu Tuc de Bombet (Lanas) e lo conte de las hadas deu Bergons (Bigòrra).
- * Mite deus « ciclòpes » grècs.
- * Legendas de las bèstias fantasticas qui escopeishen lo huec.

Família : Hadas

Nom : Margalida

Origina :

Que ns'ac avem aquiú dab un mite localizat d'un biais hèra précis : la hada Margalida, com ei sovent lo cas, qu'ei estacada a un lòc, de hèit ua hont, « la hont der'encantada », enter Arcisans-Avant e Laur-Balanhàs, en Lavedan. Aquò dit, quasi totes las honts de Gasconha que deven estar consideradas com aucupadas, peu passat, per ua hada, e las legendas ligadas a las honts que compòrtan hèra sovent los medishs elements simbolics com aquesta (aiga, hada presonèra, hiu preciós).

Descripcion :

Margalida qu'ei ua encantada, magicament estacada a la soa hont. Qu'ei la mei beròja de las hadas.

Istòria :

Ua joena gojata deu vilatge d'Arcisans qu'èra estada mandada a la hont de l'encantada per la mair, tà cuèlher aiga. La hont qu'èra aperada atau per'mor lo monde, a còps, que vedèn aquiú ua hèra beròja hada, Margalida, qui s'estava au pregond de l'arròca. Qu'èra presonèra de la hont per'mor las autas hadas deu parçan, gelosas de la beutat soa, que l'avèn encantada.

La gojata qu'anava pleiar lo son terràs quan vedó en lo briu, andejant en las veas de l'aigueta, un hiu roi, hèra fin, estiglant e beròi. La petita que prenó l'estrem deu hiu e que comencè de'u se gusmerar a l'entorn de la man. Mes lo hiu, estranhament, qu'èra hèra long, e l'ahar que comencè de préner temps. La soa mair, de l'ostau ençà, assetada, que l'aperè tà que

tornèsse l'aiga. La petita que responó que quòi, mes contunhava d'atornerar lo hiu, qui semblava vertadèrament hèra hèra long.

Puish, com la mair e començava de cridar, la petita que copè çò qui avè tirat de l'aiga tà se'n poder anar. Mes ad aqueth moment, que vedó la hada a la sortida de l'aiga qui cridava de malícia, per'mor avosse la gojata contunhat de tirar lo hiu, la Margalida que seré estada desencantada. Hèra decebuda e esmalida, la Margalida que lancè « Maudita sia la hemna qui t'a portada, mainada, per non m'aver deishada sortir d'ací ! » L'endedia, la mair de la gojata que's morí.

Intertextualitat :

- * Tots los autes contes d'encantadas gasconas o quasi.
- * Santa Quitèira, qui correspond, lhèu, a ua cretianizacion de legendas pròchas d'aquera.
- * Lo mite d'Euridiça.

Família : Hadas

Nom : La hada de Medisha

Origina :

Lo conte aqueste que sembla mei que mei bearnés. Qu'existeish ua version qui ei hèra precisament plaçada en çò de Puishèu, en Varetons, a Areta. Aquò dit, que ne sembla existir versions pertot en Gasconha, dinc en Ariège e medish en Bascoat.

Descripcion :

La hada d'aqueste conte qu'ei ua hada mei trufandèca e « copa-pè » que non pas plan-hasenta, com ne son d'autas. Lo conte que sembla ua traca d'allegoria deus turments viscuts per l'òmi shens companhia hemnenca. L'istòria qu'ei bastida sus un tròç de jòc de mot. Qu'ei lo sicap qui constitueish l'arma màger de l'èste uman cap aus poders deus creats subernaturaus.

Istòria :

En un ostau de paisan, tot dia, ua hada, que dèisha las companhas soas suu teit, que devara per la chemineia, e que passa tota la serada ad ahiscar l'òmi solet qui demora aqui. Que's trufa d'eth e que'u pausa mila questions. Au cap d'un temps, l'òmi que n'a hartèra. Com la hada e'u demanda « Quin t'apèras ? », au cap d'aver calculat plan com cau, que respon fin finala :

— Que m'apèri Medisha.

Puish, tà's virar la hada e los chepics continuaus qui'u hè, que la brusla dab lo tisoquèr. Aquesta, en cridar de dolor, que s'escapa per la chemineia e que demanda l'ajuda de las soas sòrs demoradas puu cèu, entà que poscan

venjar-la. Quan las autas hadas e vòlen saber qui l'a brulada tà se'n poder préner a la bona persona, era que respon « Medisha », per'mor aquerò qu'ei lo sol nom qui'u coneishca.

Lavetz las autas hadas, en s'enganar suu sens de la frasa pronunciada per la lor sòr brulada, que l'abandonan en díser « Si medisha t'ac as hèit, medisha que t'ac bohas! ».

Intertextualitat :

* Lo filme *Mon nom est personne* (cf. l'epitafi sus la hòssa, vueita de hèit : *Nobody was faster than him*, a saber « Arrens n'estó pas autant rapide com eth », mes tanben « Lo desnomat Arrens qu'estó mei rapide qu'eth »).

* Istorieta mainadenca de *Pince-mi et Pince-moi* en francés.

* Conte de *Dauna Misèria* (jòc de mots enter personatge e concèpte).

Família : Hadas

Nom : Pè d'auca

Origina :

Lo conte aqueste qu'ei manifestament pangascon e hèra ancian. Que'n tròban lo traç en Lavedan (Camelat que l'a raportat, situat dab hèra de precision a Adàs, au ras d'Argelèrs), mes tanben en Bearn, en lo vilatge de Poliac, pròche de Tèsa, e a Artés. Qu'existeish enquèra en d'autes endrets.

Descripcion :

Pè d'auca qu'èra ua hada, joena e beròja. Com totas las autas hadas, que deishava, en marchar suu cantèr deus arrius, peadas d'aucas. D'aquíu lo son nom. Com totas las hadas en generau tanben, que pertanh au monde deus òmis, mes tanben au maine de la mitologia e de l'imaginacion : la dobla appartenéncia aquesta qu'ei l'encausa deu son malastre.

Istòria :

Com ac an tostemps dit los vielhs per noste, qu'apareish a còps qu'un òmi e posca esposar ua hada : qu'ei lavetz lo riquèr e la prosperitat tad eth.

Un còp, donc, un gojat que's maridè dab ua hada, a la mòda de las encantadas : que hasón tres còps amassa lo torn deu cremalh deu larèr. La nòvia non demandè pas qu'ua causa a l'esposat : non pas jamei aperar-la Pè d'auca.

Pendent annadas, tot qu'anè de lis enter eths. Mes un dia, com l'òmi èra partit tau marcat de la vila, la dauna, espiant lo cèu, que decidí de segar e de rentrer tot lo blat a maugrat n'estosse pas enquèra sancèrament madur. Quan tornè l'espós, qu'entrè en grana malícia, per'mor d'atènder enquèra qu'averé permès de ganhar hèra en quantitat de blat.

Determenat, que digó a la soa molhèr « tròç de pè d'auca! ».

Autanlèu la praubina qu'estó tornada encantar, e que desapareishó en un estorbilh de hum. L'endedia, ua tempèsta de las tarriblas que destrusí tot lo blat deu monde de l'endret, e l'òmi qu'estó lo sol qui avè podut salvar lo son... gràcias a la hemna.

Uas versions deu conte aqueste, que horneishen que, en las setmanas qui seguín, l'òmi qu'èra estonat de véder los sons dròllets estar tot matin nets e plan suenhats. Que s'estugè lo dia d'après e qu'aubrí la pòrta de la crampa deus petits. Que vedó la hada, qui tornava tot matin aucupà's d'eths. Mes d'estar estada vista per l'òmi que la hasó desaparéisher a jamei.

Intertextualitat :

- * Títol deu libe d'Anatole France *La rôtisserie de la reine Pédauque*.
- * Autes contes de hadas en Gasconha.
- * La partida deu mite d'Eudipe pertocant Euridíça.
- * La marca infamanta deus cagòts a l'Edat-Mejana (un pè d'auca).

Família : Mostres

Nom : Lo Basilic

Origina :

Lo Basilic que vien de la mitologia grèca: que disen qu'ei ua sèrp vaduda de la sang de Medusa quan Persèu e la tuè. Lo Basilic gascon, eth, que hè partida deus personatges recuelhuts per Joan Francés Blader en lo parçan aperat lo Fesensaguet.

Descripcion :

« Basilic » que vien d'un mot grèc qui significa « rei petit ». L'èste aperat atau en Gasconha qu'a un cap d'òmi corroat, çò qui sembla logic. Qu'a un còs de loira e que cava lo son camin au pregond de la tèrra. Sovent, que s'embusca au hons deus putz, a l'argüèit. Lo son espiar qu'ei mortau: lo qui'u ved que's moreish suu còp; lavetz que cad au hons deu putz e lo Basilic que'u se minja.

Istòria :

Un dia, l'aiga d'un putz conegut per la soa qualitat que vadó pudenta e hangosa. Lo mèste de l'endret que volè har devarar monde dehens tà véder perqué, mes la goja que'u digó de la deishar har.

Que s'anè cercar un miralhet, e shens de's har véder era medisha, que'u tenó en dessus deu putz. La mala bèstia non podó escapar a la malediccion deu son pròpi espiar e que's morí suu còp.

Lo mèste que hasó devarar obrèrs espanhòus au hons deu putz e aquestes que'n tirèn lo còs deu Basilic. Que darriguè la coroa deu cap de la bèstia morta e que'n hasó present a la goja.

Element important: a l'endret on se moreish un Basilic, sèt ans apuish, un aute que i vad.

Intertextualitat :

- * Mitologia grèca antica.
- * Harry Potter.
- * Pline.
- * Conte deu reipetit (etimologia).
- * Bestiari fantastic medievau francés.
- * Gravadura d'Ulysse Aldrovandi (XVI^m sègle italian).

Família : Mostres **Nom :** La Bèstia de sèt caps o Sejaú

Origina :

Un conte lanusquet recuelhut per Félix Arnaudín, deu costat de Pissòs. Lo conte aqueste qu'ei deus meravilhós, e qu'ei hèra originau peu son contiengut, notadament per ua construccion qui mescla lo binari e lo ternari (shens comptar las referéncias au nombre sèt, qui semblan reservadas a çò de negatiu). Lo conte aqueste qu'ei tanben present en Bigòrra (cf. Christian Desplat, Jean-François Le Nail).

Description :

L'aparéncia de la Bèstia de sèt caps qu'ei plan resumida per lo nom qui pòrta. A despart d'aquò, que cau hornir que minja carn umana, que quan l'i copan un cap, aqueste que torna vâder : que caleré copar los sèts en un còp tà tuar-la. Cada an los òmis e l'i deven sacrificar ua gojata. Que viu en ua espuga, au hons deus bòscs.

Istòria :

L'istòria on apareish la Bèstia deus sèt caps qu'ei hèra complicada : un pescaire que gaha un peish qui parla e qui escàmbia la soa libertat contra un escut per dia, mes dab l'assegurança de la confidencialitat.

La hemna deu pescaire que traheish lo secret ; l'òmi, privat deu son revengut magic, que torna gahar lo peish qui accepta d'estar minjat a la condicion qu'un tèrç deu son còs e sia consomat per la hemna, un tèrç per la gèga e un tèrç per la canha.

Lèu, la canha qu'a dus canhòts magics, (l'un qui no's pòt vèncer, l'autè qui passa pertot), la cavala dus porins, e la hemna bessons. L'un d'aquestes que se'n va capvath lo monde dab un porin e lo purmèr can, e,

com Edip de l'Esfincs, qu'enten a parlar de la Bèstia de sèt caps e deu son repaish uman annau (véder la partida descripcion).

Que cad amorós de la gojata designada aqueth an (la hilha deu rei, plan segur), e mercés a l'ajuda deu son can, en s'i prenent a dus còps, que tua la bèstia en la trencar los caps, pren las sèt lengas dens las bocas, e torna partir en prométer a la gojata de la viéner esposar mei tard.

Sèt bascos (o carboèrs, segon las versions), qui an trobat lo còs de la bèstia, tornan sengle cap au rei, e, pretendent d'estar los autors de l'esplèit, que demandan la man de la gojata per l'un d'enter eths. Arribant lavetz dab las lengas qui avè copat, sostienut per la gojata, lo gojat que hè la pròva de çò qui avè hèit e los bascos que son acaçats.

Ua nueit, entenent musica, lo gojat, qui, entertant, a esposat la princesa, que va véder e que's tròba empresoaat peu diable. Lo son hrair, avisat deus problèmas deu son besson per'mor qu'un arrosèr magic e s'èra secats, que vien véder la princesa qui'u pren peu son marit, a quau e's sembla perfectament. La princesa e lo segond besson que viven amassa, lo temps per aqueste de desliurar lo purmèr besson. Tots tres que viven lavetz uròs dens lo castèth.

Qu'existeishen tanben versions mei simplas, on l'eròi, Pascalon, que càmbia la soa vaca contra tres cans qui tuan la bèstia. L'istòria que s'acaba lavetz quan esposa la princesa.

Intertextualitat :

- * Edip.
- * Mitologies diversas: *Herensugue* basco, *Idre* de Lèrna grèca, *Nagá* indó, *Talafsa* cabila, Bèstia de l'Apocalipsa dens la Bibla, etc.
- * Contes miravilhós tà çò qui ei de l'estructura narrativa.

Família : Mostres

Nom : Cohet

Origina :

L'origina de l'èste aqueste qu'ei, ce diseram, composita: la part mei evidenta, plan solide, qu'ei lo diable de las religions crestianas, mes las influéncias de las representacions mitologicas deu mau en la cultura gascona (lo boc negre) qu'an hortament pesat sus la personalitat soa.

Descripcion :

L'imatge generaument dat per Cohet, qu'ei lo qui estó impausat per la religion catolica, e abans era per la mitologia grèca: que s'ageish d'un èste d'aparéncia mesclada, mieitat òmi, mieitat boc (partida baisha deu còs e còrns), dab, en mei, ua coda pro longa e puntuda. Lo mei sovent, qu'ei roi, o vestit de roi.

Istòria :

Las istòrias e los contes tradicionaus qui hèn paréisher a Cohet que son hèra numerós. En mantuns cas, Cohet que perpausa ua grana quantitat d'aur a un paisan qui n'a hèra besonh, de bastir, en ua nueit, un pont a un aulhèr qui non pòt har passar un gave a la soa aulhada.

Evidentament, que demanda l'amna deu beneficiari en escambi deus sons servicis. Çò de particularament interessant, qu'ei de véder qu'a cada còp, qu'ei Cohet qui hè un mercat de trufas: lo paisan gascon que's revèla hèra mei diable qu'eth, e que profieita deus sòus shens d'aver a ne pagar lo prèt.

Qu'ei per la rusa, l'imaginacion e l'intel·ligéncia qui lo gascon e pòt vèncer a Cohet. Quan non s'i escad pas, que'u damora ua arma absoluta: la hemna soa!

Las solas victòrias qui rempòrta Cohet que vienen de l'oposicion deus òmis enter eths: un còp, qu'avè prometut a un paisan exactament çò qui volore, mes en lo díser que lo vesin d'aqueth òmi e recebore lo doble de çò qui recebore eth. Lo paisan que causí lavetz de's har crevar un uelh entà que lo vesin e pèrdosse los dus.

Intertextualitat:

- * Lo Diable crestian en totas las soas aparicions contadas.
- * Legenda de *Faust*.
- * Lo filme *Hellboy*, de G. del Toro.

Família : Mostres

Nom : Lo Hatic

Origina :

Este notadament present en las credenças lanusquetas. Félix Arnaudin que rapòrta mantuas istòrias de hatics, tanben nomats lops-garons. Lo nom sapient deu hatic qu'ei lo licantròpe.

Descripcion :

Un hatic qu'ei un òmi qui's càmbia en can o en lop un còp vienguda la nueit. En Gasconha, que sembla mei sovent estar can que non pas lop. A l'entant de sa vita d'òmi, que disen que lo peu de la soa perissa de lop nueitiu que prava au dehens deu còs. La malediccion qui tien un hatic que's pòt acabar : que sufeish que sia blaçar en la soa fòrma lupina. Mes tocà'u, per exemple, d'un còp de fesilh n'ei pas aisit : que cau aver pres ua punhada de tèrra a la man, o hicat un arram de laurèr suu canon, o cargat lo fesilh a l'interior de la chemineia.

Istòria :

Los contes parlant de hatics que son numerós e variats. Que repausan quasidament tostemps sus lo dobte pertocant un personatge deu vilatge quan lo monde e s'i veden passejar quauque animau la nueit : ei eth lo Hatic o pas ?

Generaument, après aver avut pro de trebucs, lo personatge principau deu conte que s'escad, ua nueit, a blaçar, bruslar o marcar, d'ua faïçon o d'ua auta, lo Hatic. La seguida que pòt variar : sia l'èste mauhasent e pèrd la malediccion qui'u tocava, e que torna estar un òmi com los autes, sia, l'endedia, la marca o la nafradura hèita la nueit que pareish suu còs de l'òmi lo dia, e que pòden lavetz saber qu'èra eth lo hatic.

Intertextualitat :

- * Lo leberaube lemosin.
- * Lo diu egipcian antic Anubis.
- * Mowgli, los mainats-lops.
- * Los portadors de pèth de la mitologia *navajo* (cf. romans d'Hillerman).
- * *Wolfen*, filme de Mickael Wadleigh.
- * *L'homme à l'envers*, roman de Fred Vargas.
- * Todas las mitologías populares occidentales.

Família : Mostres

Nom : Lo Serpent

Origina :

Lo mei coneishut qu'ei lo deu lac d'Isabi, en Lavedan. Mes « lo Serpent » (qui n'a qu'ua parentat hèra luenhèca dab la sèrp, e qui ne deu donc pas estar con-honut dab era) qu'existeish tanben en mantuns autes endrets de Gasconha com la Shalòssa (Hins).

Descripcion :

Lo Serpent qu'ei un èste de hèra grana pagèra, dab un còs de sèrp, mes qui, de mei, a alas e patas. Haut o baish, que correspon a çò qui apèran dragon en francés (mes lo nom de dragon en occitan que designa generalement un aute èste mitologic). Çò de hèra interessant, qu'ei de véder que daubuas particularitats costumèras d'aquesta traca de creats imaginaris que son utilizadas estrictament ací de la part invèrsa: en particular, lo serpent non boha pas, mes au contra que horlupa; n'escopelish pas nat huec, mes au contra l'òmi que'u bota lo huec a las tripas.

Istòria :

Las aparicions deu Serpent gessidas de la plana que son pro convencionaues: la bèstia que minja carn umana, que'u cau har lo sacrifici annau d'ua gojata, mes un an, l'amorós de la gojata designada, dab rusa e coratge, que tua lo Serpent d'un còp d'espada au còr.

Las versions montanhòlas que son hèra mei interessantas: lo Serpent, horlupant per las estivas que s'ac engoliva tot, vacas, aulhas, cans e aulhèrs per'mor de la puishença de la soa aspiracion. Los bailes de la

vath, amassats, que decidín de recompensar lo qui podore virà'us lo serpent deu parçan. Un joen haure deu vilatge d'Airòs-Arboish que hasó rampèu : que transportè, de nueit, la soa hargà en ua espuga pròcha de la tuta de la bèstia, que harguè ua hòrta cadena entà s'estaca de plan a la ròca de la cauna. Que hasó lavetz arroentar sèt barras de hèr suu son huec, puish, a gran brut, qu'arroncè las barras dehòra : autanlèu lo serpent que horlupè, e las barras que desapareishón au pregon deu son vente. Lo haure, eth, qu'estó retengut per la cadena. Autalèu, aqueste que s'i tornè, e cada còp lo serpent qu'engoliva las barras rojas de calor. A trucas de har atau, lo haure que s'escadò a botar lo huec au vente de la bèstia, e aquesta que's bevó tota l'aiga deus arrius de la montanha shens ac poder estupar. Fin finala que's morí, en vomir tota l'aiga bevuda, çò qui hasó lo lac d'Isabi.

Intertextualitat :

- * Lo *Herensugue* basco de las *Arbailles*, lo dragon d'Urdian.
- * Lo mite d'Edip.
- * Lo *nâga* policefale d'Angkor.
- * Lo « dragon » de l'an navèth chinés.
- * *Pýthôn*, qui velhava sus l'oracle de Dèlfes e qui estó tuat per Apolon.
- * Mitologia escandinava.
- * Mitologia amerindiana.

Família : Mostres

Nom : Lo Rei deu òmis cornuts

Origina :

Lo conte qui mentau los òmis cornuts (e lo lor rei) qu'ei estat recuelhut per Joan Francés Bladèr dens lo parçan de Leitora. L'informatòr deu Joan Francés Bladèr que precisa lo nom deus vilatges de Cardès, La Peirolèra, Aurinhac, e mei que mei L'Isla-de-Haut e Sant Clar.

Descripcion :

La descripcion hèita per Joan Francés Bladèr qu'ei pro precisa, e que s'aprèssa de la deus satirs grècs : camas peludas, còrns suu cap, coa e lo « restant deu còs parièr com los crestians ». Los òmis cornuts que demoran devath tèrra, entremiei deus ròcs e que son immortaus.

Istòria :

Aueths èstes que son sonque mascles : que sorteishen de nueit entà panar aus òmis de qué minjar e raubar quauque gojata quan pòden.

Un dia, lo Rei deus òmis cornuts que hè lo hap de la hilha deu marquès de L'Isla-de-Haut, a l'entant qui aquesta e's passejava dab la soa mair. Lo marquès que lança lo son monde per la campanha tà tornar trobar la dròlla, en de balas. Lo dia setau après l'enlhevament, un gojat seguit deus sons tres dògues magnifics, que vien perpausar los sons servicis au marquès, contra la promessa de poder esposar la gojata enlhevada se la tornava trobar : marcat hèit.

Pendent mantuns mes, dab los sons cans, lo gojat que cèrca per la campanha, e un còp, a mieja nueit, que rencontra lo Rei deus òmis cornuts ; aqueste que vòu comprar los tres cans, de tant qui'us tròba

beròis. Lo gojat qu'accepta la venta contra ua grana quantitat d'aur, mes que vòu que la transaccion sia miada peu son hrair, e que n'aja pas lòc que l'endedia. La nueit, que tua l'un deus cans, e que's vesteish de la pèth: atau que pòt rentrer en çò deu Rei cornut, e lançar las soas duas bèstias contra eth. Au cap de tres òras de combat, los cans que son victoriós, e lo Rei cornut encadenat. Lo gojat e la hilha deu marqués que tornan tau castèth on se maridan.

Intertextualitat :

- * Cerbèr (los tres cans).
- * *La bèstia deu Vacarès*, Joseph d'Arbaud, Grasset, 1985.
- * Cohet.
- * Lo mite deus satirs grècs.
- * *Hellboy*, de G. del Toro.

Família : Òmis e Hemnas

Nom : Lo haure Misèria

Origina :

Lo conte aqueste qu'ei hèra expandit per tota l'Euròpa de caparrèr. Léopold Dardy que n'a recuelhut ua version en Labrit, e Félix Arnaudin ua auta en la Lana Gran.

Descripcion :

En Gasconha, l'eròi qu'ei un òmi praube, un haure lo mei sovent. A bèths còps, tanben, qu'ei ua hemna vielha, aperada « Dauna Misèria ». Tostemps lo personatge centrau que pòrta tots los signes deu praubèr e de la misèria : que constitueish ua allegoria.

Istòria :

Lo personatge deu nom de Misèria qu'ei en ua hèrta tarribla. La sola causa qu'i'u permet de demorar en vita qu'ei un arbo frutèr, de solèr un pomèr, un perèr, o un iranher. Lo son chepic principau que son los panaires qui vienen de nueit raubar las frutas e qu'i'u hèn, atau, passar hami.

Un dia, un estranher autant praube com eth, que'u demanda de qué minjar e Misèria que'u da ua fruta. Lavetz, l'òmi que's hè conéisher : qu'ei lo Bon Diu. Aqueste que perpausa a Misèria de realizar lo vòt qui harà. Misèria que demanda sonque que quan quauqu'arrens e puge suu son arbo, que i sia retiengut a jamés, dinc a quan eth-medish, Misèria, e'u volha desluitar.

Purmèr, Misèria que's serveish d'aqueh poder tà descoratjar los panaires. Mes un dia, qu'ei la Mort qui vien. Misèria qu'obtien d'era, abans que'u se n'empòrte, de poder minjar ua darrèra fruta deu son arbo.

La Mort que puja sus l'arbo entà la cuélher, e, solide, non pòt tornar baishar.

Lavetz la Mort, qui non pòt pas mei har lo son aufici, qu'accèpta de renonciar a jamei a se n'enmiar Misèria, a condicion qu'aqueste e volha que baishe de l'arbo. Atau qu'estó hèit.

Mes l'arbo, non hè pas mei fruta en seguint d'aquò : n'ei pas mei viu, plan segur, per'mor d'aver avut la Mort sus eth. Lavetz Misèria, tà poder trobar de qué minjar, que se'n va. Lo conte que s'acaba atau : « Qu'ei despuish lavetz qui la misèria e cor lo monde ».

Intertextualitat :

- * *Le poirier de Misère*, dessin animat bèlge (legenda flamanda).
- * *Dauna Misèria*, canta deu grop Nadau.
- * *Dauna Misèria*, conte dit per Sèrgi Mauhorat.
- * *Bonjour dame Misère*, canta de Glenmor.

Família: Òmis e Hemnas

Nom: Mulat-Barba

Origina:

Lo mite aqueste qu'ei situat d'ua faïçon hèra precisa en la vath de Varètge. Qu'ei l'etnològue Zavièr Ravier qui l'a recuelhit au sègle XX, mes qu'ei tostemps estat plan coneishut en la vath de Lus. Que considèran qu'ei la societat precrestiana, qui au truvèrs d'aqueth conte, e s'envia ad era-medisha un messatge de mort.

Descripcion:

Mulat-Barba qu'ei un òmi hèra vielh (que se n'i manca sonque d'ua annada entà qu'aja mila ans). Qu'ei òrb. Que viu au hons d'ua espuga prè de Gèdra. Qu'ei un cultivator extraordinari. Que hè vièner lo blat, hèra sarrat, a ua altitud on arren non vòu vàder (l'Alhet d'Estauvèr).

Istòria:

Mulat-Barba qu'a sèt hilhs qui viven dab eth: sheis que son gigants, mes lo darrèr n'ei pas mei gran que vos o jo. Lo Mulat-Barba qu'a pergut la vista per'mor deu son gran atge. Qu'èra deu temps quan la nèu n'èra pas enquèra jamei caduda sus las montanhas nostas.

Un dia los sheis grans hilhs que se'n van tà la seuva entad amassar lenha peu huc. Quan tornan, que disen au pair qu'an vist ua halha qui brulava per la montanha deu costat de Viscòs, qu'ei a d'iser tot a capvath. Qu'explican que l'enemic qu'ataca la vath, e que i van, entà combàter e defènder lo lor país. Que deishan lo pair vielh a la guarda deu darrèr hrai, lo petit.

Pair e hilh qu'espèran. Un dia, lo joen, drin esvarjat, qu'entra a hum en d'iser:

- Pair ! Pair ! Que cad com sau deu cèu !
— Hè-me tocar aquera sau deu dit, ce comanda lo vielh.
E quan a tocat çò qui l'apòrta lo hilh, que ditz :
— Malurós qui èm ! Qu'ei nèu ! Los crestians que règnan !

L'òmi vielh e lo joen, que prenen la decision de huéger per la montanha de Comelia, qui dessepara Heas de Gavarnia.

Mulat-Barba, qu'empòrta sonque ua causa : lo haucat qui utilizava tà segar lo blat. Mes qu'ei tròp vielh, e batlèu non pòt pas mei marchar. Que comanda au hilh de har un huec, que i hè cauhar lo son haucat dinc a que sia roi de calor, aquíu que'u pren e que's hen lo cap en dus.

Mulat-Barba qu'estó enterrat sus plaça, e enqüèra uei, lo monde que sa-ben on ei la soa tomba. La gèrba non possa pas dessús.

Intertextualitat :

- * Mite de Milhàris, en vath de Lespona.
- * Mitologia basca.

Família : Òmis e Hemnas

Nom : L'Òmi de la lua

Origina :

Mantuas versions deu conte aqueth qu'existeishen per la Gasconha sancèra. Joan Francés Bladèr que'n cuelhò ua deu costat de Leitora; Simin Palay, lo bearnés, que n'a raportat ua auta.

Descripcion :

L'òmi de la lua qu'ei sonque un vinhèr, hèra praube de condicion. Lo conte que sembla estar estat d'inspiracion crestiana, o mei probable, crestianizat a contar d'ua istòria mei anciana. Que hè partida de la traca de contes aperats « recits d'origina », qui dan un explic poetic a un element deu mond concret (ací, los dessins qui's poden véder sus la lua, e qui hèn pensar, ce disen, a l'auburi d'un òmi portant un heish sus l'espatla).

Istòria :

L'eròi deu conte aqueste qu'èra vinhèr, e lo son petit vitatge qu'èra juste au ras de'u de Diu. Un an, que i avó un còp de torrada tardiva, e la vit deu noste òmi non producí pas nada gaspa, nat gran d'arrasim. A l'entant qui espiava la soa vit estèrta, que dè un còp d'uelh au vitatge d'a costat : aquiù, lo tòr qu'ac avè tanben tot gelat, sonque un gran. Lo vinhèr que vedó lo Bon Diu arribar, cuélher lo gran d'arrasim, portà'u dinc au chai, e hicà'u au troh. Puish que dè dus torns de videlha tà esglaisar lo gran, e que shorrè lavetz tant de shuc d'arrasim que lo Bon Diu e n'avó tà pleiar totas las barricas soas.

L'an d'après, las causas que's passèn tot parièr. Mes, dus ans de seguida shens recòlta qu'avèn hicat lo noste vinhèr en ua grana hrèita. Lavetz, l'òmi,

profieitant de l'abséncia deu son vesin divenc, que panè lo sol gran estauviat per la gelada.

Ailàs! Arren n'escapa au saber deu Bon Diu: quauques temps après aquò, alavetz qui lo noste òmi e portava un heish de sherments qui vienè de copar entà bruslar-lo en la chemineia, lo Senhor que'u gahè, e tà'u castigar, que l'enviè a jamei sus la lua. Lo son imatge que's pòt tostemps véder uei, las nueits qui lo temps ei clar, portant lo hèish de sherments sus la huma.

Intertextualitat :

- * Lo conte de *La Ramée*, dens la region deu *Perche*.
- * Tots los recits d'origina.
- * La banda dessenhada *De cape et de crocs*, Masbou e Ayrolles, 10 tomes.
- * *Histoire comique des États et Empires de la lune*, Cyrano de Bergerac, 1657, ed. Le Bret.

Família: Òmis e Hemnas

Nom: Òmi verd

Origina:

Los especialistas que disen lo mite aqueste que poderé viéner de l'Asia Minora. T'à çò qui ei de la Gasconha, qu'ei Joan Francés Bladèr qui a mentavut lo personatge aqueste, en un conte recuelhut prè de Leitora.

Descripcion:

« Un Ome verd qui ès mèstre de tota bèstia volaira », ce ditz lo conte deu Joan Francés Bladèr. Que viu esconut, e non s'amuisha aus òmis que de luenh en luenh. Quan se ved, qu'ei tostemps a un endret on ne'u poderàn pas gahar.

Istòria:

Un gojatet que segueish lo pair per lo parçan de Leitora. Au bèc d'ua murralha vielha, lo pair qu'amuisha au hilh un èste estranh, un òmi de color verda, presentat peu pair com mèste de tot çò qui vola. Que demora au medish endret, en har, dab lo braç, un gèste com si semiava en l'aire. Lo rescontre que's passa sonque en salutacions brasas. Lo joen que voleré tornar véder l'Òmi verd, mes qu'a bèth que de tornar sovent a la murralha vielha, e aqui d'esperar, ne'u ved pas jamei.

Un dia, a trucas d'atènder, que s'adrom. L'auratge que'u desvelha. Que s'acessa com pòt, e quan la ploja deisha de càder, l'Òmi verd qu'ei aqui. Interrogat sus la rason de la soa preséncia, lo gojatet que demanda a l'Òmi verd si'u voleré dar un mèrlo qui shiule plan. L'Òmi verd respon que jamei non da nada de las bèstias soas, e que se vòu un mèrlo qui shiule plan lo gojatet, que calerà que'u se gahe.

L'Òmi verd que sembla simbolicament ligat au tornar de la prima. Qu'ei sovent representat sus las esculturas de las gleisas, per un cap uman hèit de huelhas, dab brancas qui sorteishen de la boca o de las avelhas. Qu'ei un mite representatiu de la natura, ni agressiu ni planvolent endecap aus òmis, mes neutre si ei respectat.

Daubuns que pensan l'Òmi verd qu'ei ua divinitat anciana, lhèu aparentada au *Sylvanus* deus latins au *Cernunnos* deus cèltes.

Intertextualitat :

- * Dius ancians com *Sylvanus*, *Cernunnos*, e d'autes.
- * Iconografia artistica: esculturas en las gleisas, tablèus de Giuseppe Arcimboldo.
- * *Gana Kirthimukha* deus bodistas.

Família: Òmis e Hemnas

Nom: Pirèna

Origina:

L'istòria de Pirèna qu'ei un mite grèc. Que pòt estar considerat com la presa en compte de las civilizacions de las montanhas nostas per la mitologia ellèna. Lo son nom, ce disen daubuns, que seré derivat deu mot *pyros*, « lo huec », çò qui seré ligat a la costuma anciana (e tostemps viva uei) de botar lo huec a la monthana entà protegir los peisheders.

Descripcion:

La Pirèna qu'ei ua gojata, hèra beròja e hilha deu rei Bebryx, deu quau lo reiaume e s'estenè a l'entorn de la vila de Lhivia, en Catalonha. Per'mor d'aquò, que l'apèran a còps « Bebricha Pirenèu ».

Istòria:

Qu'èra deu temps quan Ercule e compliva los sons dotze tribals. Que n'èra au detzau: tornar d'Eritia lo tropèth de Gerion, lo mostre deus tres còs, qui senhorejaua deu costat deu Portugal.

Suu camin, dab lo tropèth panat, que hasó un estanguet en çò deu rei Bebrich, qui'u recebó de plan. A l'entant deu son sejoarn aqui, Ercule que hasó la coneishença de Pirèna, la hilha deu rei, e que la sedusí.

Au cap de quauque temps, un matin, de d'òra, Ercule que se n'anè tot sol tà la caça, e quan la Pirèna e's lhevè, que credó qu'Ercule e l'avè abandonada. Com èra hèra amorosa, non suportè pas la helèra de la desseparacion, que s'arroncè peus bòscs arron son amant, e qu'estó arrodada peus herumis.

Quan Ercule e tornè de caça, eth tanben qu'estó hèra tocat per la mort de Pirèna. Que voló apitar, tà la soa aimada despereishcuda, un mausolèu digne deu son chegrin tant gran.

Pendent dias e dias, qu'apitè sus la tomba de la Pirèna arròcas e malhs, tant qui aquerò e fení per har montanhas vertaderas. Com èra aquò lo tombèu de la Pirèna, lo monde qu'ac aperèn « Los Pirenèus ».

Intertextualitat :

- * L'istòria aquesta que's situeish evidentament a l'interseccion de la mitologia grecolatina e pirenenca.

- * Tots los contes de noste qui hican en scèna un gigant de grana hortalessa (Joan de l'Ors) que pòden estar estats religats, en lo passat, au mite erculean.

Família : Òmis e Hemnas

Nom : Lo Rei Artús

Origina :

Lo personatge plan conegut d'Artús qu'ei evidentament un mite celtic de las isclas britanicas. Aquò dit, de l'ua part be's poderé que viengosse, com hèra de legendas bretonas, de la crestianizacion d'un mite mei ancian e pagan, e de l'auta part, deu personatge gascon deu Rei Artús qui apèran tanben « Robèrt lo diable ». Aqueste n'a pas gran causa de comun dab lo de las legendas cèltas.

Description :

Artús (o Robèrt, com volhatz), senhor d'un lòc mau conegut, qu'ei ahuecat de caça. Perseguir los cèrvs e los pòrcs sanglars, qu'ei tot çò qui l'agrada de har : que's damnaré entà poder caçar... e qu'ei aquò qui l'apareish fin finala.

Istòria :

Artús (o Robèrt), apassionat per las activitats cinegeticas, que va, a un moment dat, deishar de seguir l'ofici religiós per'mor de véder un cèrvi magnific sortir drin deu bòsc, e de s'estimar mei d'anar tà caça qu'a missa. Per'mor d'aquò, que serà condemnat peus dius a caçar per l'eternitat dab los sons cans, a truvèrs lo cèu, e a non pas jamei gahar nat gibier, sonque ua mosca blua cada tres cents ans... çò qui non hè pas gran causa !

Intertextualitat :

* Com sovent ne son los personatges deus contes populars gascons, lo d'Artús qu'ei tanben present en mantuns elements de la cultura locau (expressions, crencenças, arreuèrs). Per exemple :

- « Caçar la mosca blua », que significa de hèit « perseguir quimèras ».
- « Qu'ei la caça deu rei Artús qui passa. » ; que's ditz quan, de nueits, e hè gran maishant temps, deu brut deu vent-ploi.
- * Legendas arturianas classicas.
- * Episòde istoric medievau de Robèrt de Bellême, dit *le diable*.
- * Legendas peitavinas deu « caçador volant » (*Chasse Galerie*).
- * La *Wild Hunt*, deus anglo-saxons.
- * *L'armée furieuse*, Fred Vargas.

BIBLIOGRAFIA

BÊSTIAS

Lo boc negre :

Olivier DEMARLIAVE, *Trésor de la Mythologie Pyrénéenne*, Annales Pyrénéennes, Toulouse, 1987.

Lo chivau roi :

Léopold DARDY, *Anthologie populaire de l'Albret*, Institut d'Etudes Occitans (Olt-e-Garona), Albi, 1986.

L'Ors :

Olivier DEMARLIAVE, *Trésor de la Mythologie Pyrénéenne*, Annales Pyrénéennes, Toulouse, 1987.

Christian BERNADAC, *Le premier Dieu*, Michel Lafon, Neuilly-sur-Seine, 2000.

Lo reipetit :

Félix ARNAUDIN, *Oeuvres complètes, Tome 1, Contes Populaires de la Grande Lande*, éd. Confluences, Bordeaux, Parc naturel régional des Landes de Gascogne, Belin-Beliet, 1994.

Joan Francés BLADÈR, *Contes de Gasconha*, darrèra garba, « L'agla e lo recochet », A tots I.E.O., Orthez, 1990.

Lo sapo :

Félix ARNAUDIN, *Oeuvres complètes, Tome 1, Contes Populaires de la Grande Lande*, éd. Confluences, Bordeaux, Parc naturel régional des Landes de Gascogne, Belin-Beliet, 1994.

Dr. Jean PEYRESBLANQUES, *Nouveaux contes et légendes des Landes*, Atlantica, Biarritz, 1986.

Las vacas :

Xavier RAVIER, *Le récit Mythologique en Haute-Bigorre*, Edisud/CNRS, Gap, 1986.

ESPAURUGALHS

Lo Babau

Simin PALAY, *Dictionnaire du Béarnais et du Gascon modernes*, CNRS, Paris, 1974.

La Camacruda

1926. Abbé Vincent FOIX, *Dictionnaire Gascon-Béarnais*, Presses Universitaires de Bordeaux, Pessac, 2003.

Jan Croquet

Jean POUJEGH, *Chansons populaires des Pyrénées françaises*, Champion, Paris, 1926, p. 74.

Ramponòt

Simin PALAY, *Dictionnaire du Béarnais et du Gascon modernes*, CNRS, Paris, 1974.

Lo Totolha

Gessit d'un passat recent, a maugrat d'estar estat l'eròi d'ua pastoral e mei d'estar vadut un personatge simbolic deu Carnaval Bearnés en Auloron-Senta Maria, Totolha n'ei pas estat guaire present en los libes dinc adara. Antà'u conèisher mei plan, que sufeish de ne parlar drin dab un auloronés de la tasca...

Lo Zom-Zom Pitòish

AL-CARTERO, *L'Escarre-saq*, « La hont de Goarison », Toulouse, Privat, 1926.

ÈSTES ESTRANHES

Arsencam

www.carnavalbianes.com > Culture béarnaise

Horton

Alain BERNARD, *Mystères et secrets du Béarn*, Utovie / Marrimpouey, Pau, 1985.

J. FROISSART, *Chroniques*, Troisième livre, publié pour la Société de l'histoire de France (série antérieure à 1789), par Léon Miro. T. XII: 1356-1388 (Voyage de Froissart en Béarn).

Lo Holet

Léopold DARDY, *Anthologie populaire de l'Albret*, Institut d'Estudis Occitans (Olt-e-Garona), Albi, 1986.

Lo Mandragòt

Joan Francès BLADÈR, *Contes de Gasconha*, segonda garba, A tots I.E.O., Orthez, 1985.

Lo Tac

Félix ARNAUDIN, *Oeuvres complètes, Tome 1, Contes Populaires de la Grande Lande*, éd. Confluences, Bordeaux, Parc naturel régional des Landes de Gascogne, Belin-Beliêt, 1994.

GIGANTS

Lo Becut

Félix ARNAUDIN, *Oeuvres complètes, Tome 1, Contes Populaires de la Grande Lande*, éd. Confluences, Bordeaux, Parc naturel régional des Landes de Gascogne, Belin-Beliêt, 1994.

Léopold DARDY, *Anthologie populaire de l'Albret*, Institut d'Estudis Occitans (Olt-e-Garona), Albi, 1986.

Joan de l'ors

Félix ARNAUDIN, *Oeuvres complètes, Tome 1, Contes Populaires de la Grande Lande*, éd. Confluences, Bordeaux, Parc naturel régional des Landes de Gascogne, Belin-Beliêt, 1994.

Gargantum

Léopold DARDY, *Anthologie populaire de l'Albret*, Institut d'Estudis Occitans (Olt-e-Garona), Albi, 1986.
Dr. Jean PEYRESBLANQUES, *Contes et légendes des Landes*, Atlantica, Biarritz, 1977.

Lo Gigant deu Pic d'Ania

Olivier DE MARLIAVE, *Trésor de la Mythologie Pyrénéenne*, Annales Pyrénéennes, Toulouse, 1987.

L'Ômi negre

Olivier DE MARLIAVE, *Trésor de la Mythologie Pyrénéenne*, Annales Pyrénéennes, Toulouse, 1987.

Los Prosons

Xavier RAVIER, *Le récit Mythologique en Haute-Bigorre*, Edisud / CNRS, Gap, 1986.

Olivier DE MARLIAVE, *Trésor de la Mythologie Pyrénéenne*, Annales Pyrénéennes, Toulouse, 1987.

Lo Trufandèc

Joan Francès BLADÈR, *Contes de Gasconha*, segonda garba, A tots I.E.O., Orthez, 1985.

Hilarion BARTHÉTY, *La sorcellerie en Béarn et dans le Pays Basque*, Léon Ribaud, Pau, 1879.

HADAS

Las hadas deu Bergons

Olivier DE MARLIAVE, *Trésor de la Mythologie Pyrénéenne*, Annales Pyrénéennes, Toulouse, 1987.

La hada de Medisha

J. BOISGONTIER / R. DARRIGRAND, *Condes deus Monts e de las Arribèras*, A tots I.E.O., Orthez, 1978.

La hada deu haure

Félix ARNAUDIN, *Oeuvres complètes, Tome 1, Contes Populaires de la Grande Lande*, éd. Confluences, Bordeaux, Parc naturel régional des Landes de Gascogne, Belin-Beliet, 1994.

La hada deu tuc

Félix ARNAUDIN, *Oeuvres complètes, Tome 1, Contes Populaires de la Grande Lande*, éd. Confluences, Bordeaux, Parc naturel régional des Landes de Gascogne, Belin-Beliet, 1994.

Margalida

Olivier DE MARLIAVE, *Trésor de la Mythologie Pyrénéenne*, Annales Pyrénéennes, Toulouse, 1987.

Christian DESPLAT / Jean-François LE NAIL, *Contes et récits des Pays de Bigorre*, Cairn, Pau, 2006.

« Margalide », *Contes et légendes des Hautes-Pyrénées*, De Borée, Paris, 2008.

Pè d'auca

Olivier DE MARLIAVE, *Trésor de la Mythologie Pyrénéenne*, Annales Pyrénéennes, Toulouse, 1987.

MOSTRES

Sejau (o Bèstia de sèt caps)

Félix ARNAUDIN, *Oeuvres complètes, Tome 1, Contes Populaires de la Grande Lande*, éd. Confluences, Bordeaux, Parc naturel régional des Landes de Gascogne, Belin-Beliet, 1994.

Lo Basilic

F. PÉZARD, *Contes et légendes de Gascogne*, Nathan, Paris, 1979.

Joan Francés BLADÈR, *Contes de Gasconha*, segunda garba, A tots I.E.O., Orthez, 1985.

Cohet

Alain BERNARD, *Mystères et secrets du Béarn, Utovie / Marrimpouey*, Pau, 1985.

J. BOISGONTIER / R. DARRIGRAND, *Condes deus Monts e de las Arribèras*, A tots I.E.O., Orthez, 1978.

Joan Francés BLADÈR, *Contes de Gasconha*, segunda garba, A tots I.E.O., Orthez, 1985.

Lo Hatic

Léopold DARDY, *Anthologie populaire de l'Albret*, Institut d'Etudis Occitans (Olt-e-Garona), Albi, 1986.

Joan Francés BLADÈR, *Contes de Gasconha*, segunda garba, A tots I.E.O., Orthez, 1985.

Lo Rei deus òmis cornuts

Joan Francés BLADÈR, *Contes de Gasconha*, segonda garba, A tots I.E.O., Orthez, 1985.

Lo Serpent d'Isaby

Olivier DE MARLIAVE, *Trésor de la Mythologie Pyrénéenne*, Annales Pyrénéennes, Toulouse, 1987.

F. PÉZARD, *Contes et légendes de Gascogne*, Nathan, Paris, 1979.

Joan Francés BLADÈR, *Contes de Gasconha*, segonda garba, A tots I.E.O., Orthez, 1985.

Òmis e Hemmas

Lo haure Miséria

Félix ARNAUDIN, *Oeuvres complètes, Tome 1, Contes Populaires de la Grande Lande*, éd. Confluences, Bordeaux, Parc naturel régional des Landes de Gascogne, Belin-Beliet, 1994.
Léopold DARDY, *Anthologie populaire de l'Albret*, Institut d'Estudis Occitans (Olt-e-Garona), Albi, 1986.

Mulat-Barba :

Xavier RAVIER, *Le récit Mythologique en Haute-Bigorre*, Edisud / CNRS, Gap, 1986.

Olivier DE MARLIAVE, *Trésor de la Mythologie Pyrénéenne*, Annales Pyrénéennes, Toulouse, 1987.

L'Òmi de la lua

Christian DESPLAT / Jean-François LE NAIL, *Contes et récits des Pays de Bigorre*, Cairn, Pau, 2006.

Joan Francés BLADÈR, *Contes de Gasconha*, segonda garba, A tots I.E.O., Orthez, 1985.

L'Òmi verd

Joan Francés BLADÈR, *Contes de Gasconha*, segonda garba, A tots I.E.O., Orthez, 1985.

Pirèna

« Margalide », *Contes et légendes des Hautes-Pyrénées*, De Borée, Paris, 2008.

Lo Rei Artús

Félix ARNAUDIN, *Oeuvres complètes, Tome 1, Contes Populaires de la Grande Lande*, éd. Confluences, Bordeaux, Parc naturel régional des Landes de Gascogne, Belin-Beliet, 1994.

Contiengut deu CD de dadas

- Las fichas deus personatges en occitan e en francés.
- Un dotzenat de contes en occitan e en francés (escruts).
- Contes contats en occitan.
- Ua bibliografia en occitan e en francés.
- Las règlas deu jòc en occitan e en francés.
- Las frasas deu jòc de 7 familhas (a l'orau) : Quin demandar las cartas ?
Prononciacion deus noms deus personatges.
- Las cartas.